

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA BOHEMISTIKY

**Slovesná sémantika a valenční pole v současných písňových
textech**

Verb semantics and valence field in contemporary song lyrics

Magisterská diplomová práce

Eva Štellarová

Česká filologie

Vedoucí práce: doc. PhDr. Božena Bednaříková, Ph.D.

OLOMOUC 2015

Zde patří podklad

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní všechny použité zdroje a literaturu.

V Olomouci dne 20. 4. 2015

Podpis.....

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala doc. PhDr. Boženě Bednaříkové, Ph.D., za cenné rady, připomínky, trpělivost a vstřícnost při vedení práce.

Obsah

Úvod.....	6
1 Valence	8
1.1 Slovesná valence.....	8
1.1.1 Teoretické reflexe slovesné valence.....	8
2 Pojetí valence ve vybraných jazykovědných pracích.....	12
2. 1 Větné vzorce v češtině	12
2. 2 Mluvnice češtiny 3.....	14
2. 3 Akademická gramatika spisovné češtiny	16
2. 4 Mluvnice současné češtiny 2.....	17
3 Pojetí valence ve vybraných valenčních slovnících.....	19
3. 1 Slovesa pro praxi.....	19
3. 2 Slovník slovesných, substantivních a adjektivních vazeb a spojení	20
3. 3 VALLEX.....	21
4 Slovesa smyslového vnímání	23
4. 1 Slovesa smyslového vnímání z perspektivy valence a intence	23
5 Analýza	25
5. 1 Popis výchozího materiálu a kritéria výběru sloves.....	25
5. 1. 1 Komentář k analýzám	29
5. 2 Slovesa vidět/vidět se.....	31
5. 3 Sloveso dívat se.....	38
5. 4 Ostatní slovesa vázaná na zrak (hledět, pozorovat, prohlédnout/prohlédnout si, sledovat, spatřit)	43
5. 5 Sloveso slyšet.....	54
5. 6 Sloveso poslouchat.....	58
Závěr	64
Anotace	69
Resumé.....	70
Bibliografie	72
Seznam zkratk a značek	75
Seznam příloh	77

Úvod

Předmětem předkládané práce je zkoumání formální a sémantické stránky valence u sloves figurujících v kontextu písňového žánru. Pozornost je soustředěna na konkrétní sémantickou kategorii smyslového vnímání (smyslových vjemů), do které spadají slovesa, jejichž lexikální diferenciací je založena na tom, kterým smyslem se vnímání děje. Jedná se tedy o slovesa s významem vázaným na pět základních tělesných smyslů, a to zrak, sluch, čich, chuť a hmat. Primárním východiskem pro toto bádání je teorie valence vypracovaná F. Danešem a jeho skupinou, představená např. ve *Větných vzorcích v češtině* (Daneš – Hlavsa a kol., 1987), jejímž hlavním principem je odlišování syntaktické valence (valence) a sémantické valence (intence), a to ve smyslu „dvou stran jedné mince“, řečeno výstižně P. Karlíkem (2000b). V této návaznosti slovesa ve tvaru určitém (VF) mají na jedné straně tu syntaktickou vlastnost, že k sobě poutají jistý počet tvarů dalších slov, na straně druhé slovesný význam implikuje určitý počet sémantických doplňků, tj. participantů v různých sémantických rolích.¹ Problematika teorie valence, naznačena těmito úvodními větami, je blíže prezentována v teoretické části práce, aplikace vybraných valenčních a intenčních aspektů Danešovy koncepce na konkrétním dokladovém materiálu je představena v praktické části práce.

Teoretická část je rozdělena do čtyř kapitol, které jsou řazeny od obecného ke konkrétnímu. První kapitola je chápána jako povšechný vhled do teorie valence, a to zejména na základě vybraných teoretických reflexí tohoto jevu jak v českém, tak zahraničním lingvistickém prostředí. V závěru kapitoly je důraz kladen na dvě české badatelské skupiny kolem F. Daneše, tj. dvourovinná valenční syntax (DVS), a P. Sgalla, tj. funkční generativní popis (FGP), které teorii valence rozpracovaly z různých hledisek. O vybraných jazykovědných pracích, vzešlých z koncepce těchto dvou směrů české valenční teorie, pojednává kapitola druhá. Největší pozornost je zde věnována především *Větným vzorcům v češtině* a následně *Mluvnici češtiny 3* (která je na podkladu *Větných vzorců v češtině* zpracována), jelikož obě tyto publikace představují platformu pro praktickou část. *Akademická gramatika spisovné češtiny* F. Štíchy ilustrativně dotváří „současný“ obraz valenční teorie Danešova směru, *Mluvnice současné češtiny 2* J. Panevové je zařazena jako reprezentant školy Sgallovy a rovněž dokresluje pohled na českou valenční tradici. Třetí kapitola se zabývá

---

¹ Karlík, 2000b, s. 173, Daneš, 2009, s. 254, Daneš – Hlavsa a kol., 1987, s. 210.

slovníkovým zpracováním valence. Představeny jsou tři koncepčně odlišné valenční slovníky, které taktéž vycházejí z obou uvedených směrů. DVS zastupují *Slovesa pro praxi* a *Slovník slovesných, substantivních a adjektivních vazeb a spojení*, FGP pak *VALLEX*. Prvně jmenovaný slovník je stěžejní pro praktickou část, jelikož na jeho podkladu budou probíhat jednotlivé analýzy. Poslední kapitola teoretické části se již zaměřuje na slovesa smyslových vjemů, která jsou zde popsána z hlediska valenčních a intenčních charakteristik, a to na základě Danešovy sémantické typologie predikátů, uvedené ve *Větných vzorcích v češtině*. K teoretické části práce je nutno ještě doplnit, že si neklade za cíl podat komplexní obraz valenční teorie (což by samozřejmě ani nebylo možné), ale reflektovat zvláště jevy související s praktickou částí.

Praktická část je chápána jako kazuistika čili případová studie. Valenční a intenční schopnosti sloves smyslových vjemů budou analyzovány v rámci vybraných textů písní valašskomeziříčské skupiny *Mňága a Žďorp*, jež recipientům předkládá autorskou písňovou tvorbu v podobě intimní zpovědi jejího frontmana a textového tvůrce Petra Fialy. *Mňága a Žďorp* je charakteristická svou „všednodenní“ poetikou, s níž kontrastuje častá metaforická koncepce popisované skutečnosti, což, zjednodušeně řečeno, rezonuje se stylem umělecké literatury, který je mj. obrazným pojmenováním příznačný. V této souvislosti vyvstávají předpoklady, a to že valence jak z pohledu formálního, tak sémantického bude u sloves smyslového vnímání vyskytujících se v písňových textech vykazovat odlišnosti vzhledem k odpovídajícím slovesům zpracovaným ve valenčním slovníku *Slovesa pro praxi*, který, jak již bylo zmíněno, poskytne teoreticko-praktickou základnu pro zkoumání. Jednotlivé analýzy v praktické části se budou snažit postihnout vzájemné (ne)korespondence ve valenčním a intenčním uspořádání „slovníkových“ a „písňových“ sloves s cílem potvrdit či vyvrátit domnělé rozdílnosti. V souladu s uvedenou výzkumnou metodou mám na zřeteli, že vzešlá „data“ nelze generalizovat ani vztahovat k valenční teorii či stylu umělecké literatury. Tohoto omezení jsem si vědoma, přesto věřím, že následný text může být inspirací při přemýšlení o valenčním chování sloves v rámci uměleckého textu.

Předkládaná diplomová práce bude v některých kvantitativních slovesných analýzách navazovat na bakalářskou práci *Sémantika sloves v současných písňových textech* z roku 2012.² Pro zjednodušení výkladu bude pro tuto práci užita zkratka BPSS.

---

² Štellarová, 2012.

1 Valence

Z obecného hlediska je možno v souladu s *Akademickým slovníkem cizích slov* pohlížet na valenci jako na schopnost lexikální jednotky vázat na sebe jiné výrazy.³ Nejedná se tedy, jak známo, pouze o problematiku slovesa⁴, avšak v souvislosti se zaměřením práce bude reflektována pouze valence slovesná.

1.1 Slovesná valence

Na podkladu *Encyklopedického slovníku češtiny* (ESČ) lze základní definici slovesné valence formulovat jako počet a povahu míst, které na sebe sloveso váže jako pozice obligatorní či potenciální/fakultativní.⁵

Z jiného úhlu pohledu se valencí rovněž rozumí schopnost slovesa vázat na sebe jistý počet jiných, syntakticky závislých jazykových jednotek.⁶ Valenční analýza větné stavby je středobodem závislostní syntaxe a valence je v tomto smyslu chápána jako určení těch částí věty, jež mohou nebo musí na daném řídicím slovu, resp. slovesu záviset.⁷

K bližšímu představení tohoto jevu je však nutné nejdříve výběrově zrekapitulovat některá teoretická východiska a přístupy k slovesné valenci jak v zahraničním, tak českém lingvistickém kontextu (viz níže).

1.1.1 Teoretické reflexe slovesné valence

Hlavním bodem valenční teorie je předpoklad týkající se centrálního postavení slovesa ve větě. Novotný (1979) se na toto téma vyjádřil takto: „Tímto se opouští tradiční dualistický názor o počtu „základních“ větných členů, který je ve valenční teorii nahrazen názorem monistickým: proti tradičnímu pojetí, že základními větnými členy jsou subjektové substantivum a přísudkové verbum finitum, považuje valenční teorie

---

³ Petráčková – Kraus a kol., 1995, s. 801.

⁴ Pojem valence lze zvyklostně uplatnit též u substantiv, adjektiv a adverbíí. Zdroj: Lopatková, 2008, s. 62. Jinak se k tomuto staví např. F. Čermák. V publikaci *Jazyk a jazykověda* připisuje valenci všem slovním druhům vyjma interjekcí a definuje ji jako systémový syntagmatický vztah slova ke slovům za i před ním. Podle Čermáka má valence lexikální povahu, nikoliv syntaktickou, a v syntaxi se pouze realizuje. Srov. Čermák, 2011, s. 148. Lexikologické pojetí valence nebude v této práci dále bráno v úvahu.

⁵ ESČ, 2002, s. 517.

⁶ Lopatková, 2008a, s. 58.

⁷ Sgall, 1998, s. 15.

za základní, centrální větný člen pouze verbum finitum.“⁸ „Rozbití“ výše zmíněného dualistického uvažování (a zavedení pojmu valence) je spojeno se jménem francouzského lingvisty L. Tesnière,⁹ který své pojetí valenční teorie rozvinul v rámci syntaxe závislostního typu. Podle autorů seskupených kolem Daneše, Hlavsy a Kořenského (1973) a následně dle skupiny autorů pod vedením Daneše a Hlavsy (1987) Tesnièreova valenční teorie věty, rodící se v první polovině 30. let 20. století,¹⁰ vychází z myšlenky, že určité sloveso na sebe váže různý počet aktantů (maximálně však tři). Jedná se o subjekt, objekt a nepřímý objekt (tzn. aktant vykonávající akci, aktant snášející akci a aktant, k jehož prospěchu nebo škodě se akce děje). Stejně sloveso tedy nemusí mít vždy totožný počet aktantů (např.: *Petr zpívá X Petr zpívá píseň*). Vedle aktantů vyčlenil Tesnière rovněž cirkonstanty neboli okolnostní určení, jejichž počet není omezen. Na rozdíl od aktantů, které jsou nezbytné pro smysl věty, jsou cirkonstanty vždy fakultativní. Jak dále autoři uvádí, rozlišením těchto dvou druhů slovesných doplnění byla vytvořena podmínka pro vymezení minimálních syntaktických struktur, jejichž součástí jsou výhradně aktanty.¹¹ Řešení otázky, zda je valence vlastností jazykové formy, či jazykového významu, připadlo již Tesnièrovým pokračovatelům.

Jak zdůrazňuje Karlík (2000a), na naší půdě se prostřednictvím prací E. Paulinyho ze 40. let a především společné práce M. Dokulila a F. Daneše z 50. let začalo postupně vyvíjet pojetí valence jako vlastnosti jednak jazykové formy a jednak jazykového významu, ukotveno v termínech valence a intence.¹² Daneš, Hlavsa a Kořenský (1973) uvádí, že s koncepcí slovesné intence (intence slovesného děje¹³) je spojován slovenský jazykovědec E. Pauliny, jenž zavedl významové kategorie slovesa, triádu agens (uskutečňovatel děje) – děj – patiens (předmět dějem zasazený), a intencí rozuměl skutečnost, že sloveso (predikát) buď vyžaduje, nebo nevyžaduje vyjádření agentu či pacientu svého děje. Význam slovesa pak rozhoduje o tom, zda bude substantivum ve větě agens či patiens, ale také o tom, zda v postavení pacientu bude

---

⁸ Novotný, 1979, dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=2633>.

⁹ Jak uvádí Novotný (1979), počátky tohoto uvažování lze vysledovat již dříve, např. u K. Bühlera, J. Kuryłowicze či J. W. Meinera. Srov. Novotný, 1979, dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=2633>.

¹⁰ Tesnièreova valenční teorie se průběžně vyvíjela od počátku 30. let do konce 50. let 20. století. Nejkomplexněji je podána v knize *Éléments de syntaxe structurale* z roku 1959. Zdroj: Daneš – Hlavsa – Kořenský, 1973, s. 15. Srov. s Karlík, 2000a, s. 31.

¹¹ Daneš – Hlavsa – Kořenský, 1973, s. 15. Srov. s Daneš – Hlavsa a kol., 1987, s. 11.

¹² Karlík, 2000a, s. 33.

¹³ Tento pojem je znám z Paulinyho knihy *Štruktúra slovenského slovesa* z roku 1943. Zdroj: Daneš – Hlavsa – Kořenský, 1973, s. 16.

subjektem nebo objektem.¹⁴ Autoři dále uvádí, že M. Dokulil a F. Daneš se ve své „novátorské“ stati¹⁵, z níž posléze vyšla Danešova skupina (viz dále), vymezili vůči syntaktickým pracím, jež směřují různé roviny ve výstavbě věty, vyčlenili čtyři roviny: rovinu objektivní reality, myšlenkových obsahů lidského vědomí, jazykových forem a rovinu významů (nesených jazykovými formami), a požadovali jasné odlišení formy a významu, náležících do jazykového systému.¹⁶ Podle Karlíka (2000a) v této návaznosti teoretickou bázi české valenční teorie od prvopočátku provázelo přesvědčení, že je nutné rozlišovat dvě valence, a to valenci syntaktickou a sémantickou. K tomuto poznání dozrála světová jazykověda později. Podnětné se v tomto ohledu stalo zkoumání sémantické valence v pracích Ch. J. Fillmora z 60. let¹⁷ vymezující sémantické role (funkce), hloubkové pády a pádové rámce.¹⁸ V českém prostředí se v této době vyprofilovaly dva přístupy v pojetí valence, spojené se skupinou badatelů kolem F. Daneše a P. Sgalla, vstřebávající do sebe impulzy jak Tesnièreovy, tak Fillmorovy.¹⁹ (Oba přístupy jsou na tomto místě představeny jen rámcově, jejich pojetí valence bude zkonkrétněno v následujících kapitolách.)

Směr F. Daneše, dvourovinná valenční syntax (DVS), je koncepce syntaxe vypracovaná v Ústavu pro jazyk český (ÚJČ) v 60. a 70. letech, založená na Mathesiově funkčním pojetí syntaxe, jehož základem je usouvztažňovací a současně větotvorný akt, opřený o predikaci. Větná syntax je zde chápána jako souhrn větných vzorců a pravidel, ve kterém se rozlišují dvě složky (roviny), formálně gramatická – gramatický větný vzorec (GVV), a sémantická – sémantický větný vzorec (SVV). Ústředním, organizujícím prvkem obou větných vzorců je sloveso v určitém tvaru – verbum finitum (VF) ve funkci predikátoru.²⁰ Na tomto podkladu vznikla řada publikací, zvláště pak *Větné vzorce v češtině*, na jejichž principu byl vypracován syntaktický oddíl *Mluvnice češtiny 3 (MČ 3)*, dále *Slovník slovesných, substantivních a adjektivních vazeb a spojení*²¹ či *Skladba češtiny*. Z okruhu Danešovy školy vyrůstá tzv. modifikovaná

¹⁴ Daneš – Hlavsa a kol., 1987, s. 15. Srov. s Daneš – Hlavsa – Kořenský, 1973, s. 16–17.

¹⁵ K tzv. významové a mluvnické stavbě věty, in: O vědeckém poznání jazyků, 1958. Zdroj: Daneš – Hlavsa – Kořenský, 1973, s. 195.

¹⁶ Srov. s Daneš – Hlavsa a kol., 1987, s. 44., Doležel, 1959, dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4691>.

¹⁷ Zvláště pak studie *The Case for Case*, in: Universals in linguistic theory, 1968. Zdroj: Daneš – Hlavsa – Kořenský, 1973, s. 195.

¹⁸ Karlík, 2000a, s. 33. Srov. s Daneš – Hlavsa – Kořenský, 1973, s. 129–141, Daneš – Hlavsa a kol., 1987, s. 31–32.

¹⁹ Karlík, 2000a, s. 33, ESČ, 2002, s. 517.

²⁰ ESČ, 2002, s. 118. Srov. s Daneš, 2009, s. 253–254.

²¹ Pojetí valence v těchto pracích viz kapitoly 2. 1, 2. 2. Z dřívějších děl z tohoto konceptu vychází např. *Práce o sémantické struktuře věty* (Daneš – Hlavsa – Kořenský), kolektivní práce *Teoretické zásady*

valenční teorie (MVT), prezentovaná P. Karlíkem²². V rámci této teorie Karlík promýšlí vztah mezi sémantickou a syntaktickou valenční strukturou. Podle něj je nutné rozlišovat dvojí syntaktickou valenční strukturu, a to makrovalenční (realizace aktantů ve valenčních syntaktických pozicích) a mikrovalenční (morfematická realizace aktantů). Vedle tohoto rozdělení, které zrcadlí způsob realizace sémantické valence, zavádí ještě jednu důležitou distinkci, totiž valenci interní a externí, jež by měla odrážet to, jakou složkou nositele valence jsou syntaktické valenční pozice voleny. V tomto smyslu jsou interní valenční pozice dány lexikálním významem jednotky nesoucí valenci, externí valenční pozice pak gramatickými kategoriemi.²³

Funkční generativní popis (FGP) je teoretický pojmový rámec pro formální popis jazykového systému, založený na závislostní syntaxi. Tento popis, opírající se zejména o zachycení valence, vznikl na Univerzitě Karlově (UK) počátkem 60. let kolem P. Sgalla. Dnes je postupně ověřován analýzou souborů souvislých textů v rámci projektu Pražského závislostního korpusu. V konceptu FGP se předpokládá, že jádro jazykového systému, tedy jádro významové stavby věty (tektogramatiky), může být zachyceno v podobě závislostního stromu. Struktura věty takto zaznamenaná je utvořena řetězcem lexikálních a gramatických jednotek, mezi kterými panuje vztah formy a funkce²⁴. Uzly závislostního stromu obsahují vedle lexikálních jednotek morfologické kategorie (gramtémy) a syntaktické vztahy (funktory).²⁵ Z teoretických základů FGP vzešly valenční slovníky *PDT-VALLEX* (pro Pražský závislostní korpus), *VALLEX* a *Mluvnice současné češtiny 2*²⁶.

---

synchronní mluvnice češtiny nebo *Nástin syntaktického popisu češtiny na základě valenční teorie* (Novotný). Srov. ESČ, 2002, s. 119.

²² Srov. s Karlík, 2000b.

²³ Karlík, 2000b, s. 173–174.

²⁴ Př. morfematická pádová jednotka instrumentál může mít např. funkci prostředku, pacientu aj. Zdroj: ESČ, 2002, s. 146.

²⁵ ESČ, 2002, s. 146, Sgall, 2006, s. 168.

²⁶ Valence ve slovníku *VALLEX* a v *Mluvnici současné češtiny 2* viz kapitoly 3. 3 a 2. 4.

2 Pojetí valence ve vybraných jazykovědných pracích

Tato kapitola souhrnně představí koncepci valence obou (v předchozí kapitole) zmíněných směrů české valenční teorie. Pro prezentaci Danešova směru jsou vybrány publikace *Větné vzorce v češtině* (Daneš – Hlavsa a kol., 1987 /1. vyd. 1981/) a *Mluvnice češtiny 3* (Daneš – Hlavsa – Grepl, 1987), Sgallova směru *Mluvnice současné češtiny 2* (Panevová a kol., 2014). K první linii je ještě přidružena „současná“ *Akademická gramatika spisovné češtiny* (Štícha, 2013), jelikož zde můžeme vypožorovat návaznost na myšlenky této školy.²⁷

2.1 Větné vzorce v češtině

Jedná se o základní a stěžejní práci, která rozvinula uvažování o valenci lingvistů kolem F. Daneše. Výchozím bodem této publikace, v návaznosti na Mathesiovy podněty, je usouvztažnění pojmenovacích jednotek větotvorným aktem, které má jak stránku formální, tak významovou (usouvztažnění významů). V této souvislosti každá věta zahrnuje určitý výraz, který má při usouvztažňování na rovině formální i sémantické zásadní význam. Tímto výrazem je tzv. predikátor (výraz slovesa v jednom ze svých polysémních významů), tj. znaková jednotka spojující formu (obvykle výraz ve tvaru VF) a význam (predikát), jenž je chápán jako centrum, na němž je vybudována větná struktura. Podle autorů: „Větně organizační úloha predikátorů záleží v tom, že mají schopnost vázat na sebe další elementy formálně gramatické i sémantické struktury.“²⁸ Soubor všech valenčních schopností každého predikátoru je označen jako valenční potenciál (VP)²⁹, v jehož rámci jsou rozčleněny pozice levovalenční (formálně gramatický podmět) a pravovalenční (objekty a valenční adverbialia).³⁰ Z toho vyplývá, že valenci nelze ztotožňovat s rekcí³¹, jelikož k ní patří jak gramatický předmět a (valenční) příslovečná určení, tak gramatický podmět. Predikátory lze sdružovat do tříd dle totožného VP a v tomto ohledu se VP vztahuje k GVV, resp. GVV je shodný s plným VP společným celé třídě predikátů. GVV odráží

²⁷ Všem uvedeným titulům „jdoucím ve stopách F. Daneše“ je společné místo vzniku, tedy ÚJČ, centrem zrodu *Mluvnice současné češtiny 2* je UK.

²⁸ Daneš – Hlavsa a kol., 1987, s. 48.

²⁹ Predikátory ve finitních aktivních tvarech mají VP plně rozvinutý, tvary pasivní, imperativní a nominální mívají VP redukovány. Existují i predikátory s nulovým VP, např. *sněžit*. Zdroj: tamtéž.

³⁰ Toto rozdělení lze nazvat též jako valenci zleva a zprava. Zdroj: tamtéž, s. 49.

³¹ Recke (vazba) je v závislostní syntaxi označení syntaktického vztahu, kdy řídicí člen (v našem případě sloveso) určuje pád závislého členu. Rekcí v širokém smyslu odpovídá valence zprava. Zdroj: Lotko, 2003, s. 97. MČ 3, 1987, s. 28.

minimální a současně úplnou syntaktickou strukturu, jejíž (funkční) pozice jsou označovány jako obligatorní a potenciální. Podstatnou roli v tomto hrají opozice obligatorní/neobligatorní a konstitutivní/nekonstitutivní. Místo v GVV obsazují pouze pozice obligatorní (vždy konstitutivní), bez nichž by vznikla gramaticky defektní věta, a potenciální (konstitutivní pozice neobligatorní), jež nejsou realizovány samostatným výrazem, ale vyrozumívají se z kontextu. Ve struktuře věty jsou latentně přítomny a co do morfologické utvářenosti předurčeny, jejich neobsazení nevede k vytvoření negramatické věty. Specifické postavení v tomto ohledu zastává pozice levovalenční, která je zapisována jako neobligatorní, což však není zcela přesné, jelikož morfologické prostředky kongruence, tedy koncovka u VF, jsou zde přítomny pokaždé, a tudíž gramatické vlastnosti levovalenční pozice jsou nějakým způsobem závazně vyjádřeny vždy. Vedle těchto konstitutivních pozic jsou vydělovány taktéž pozice, lépe řečeno větné členy nekonstitutivní (fakultativní), které v rámci GVV nefigurují. Členy fakultativní (atributy a nevalenční adverbialia) totiž postrádají syntakticky distinktivní povahu a do věty se zapojují jakožto prvky rozvíjející. Valence v pojetí této publikace patří tedy do oblasti gramatické formy a je nutné ji odlišovat od sémanticky chápané intence predikátů. Jinými slovy, proti valenci predikátorů na rovině syntaktické formy je postavena intence predikátů na rovině významu (navazující převážně na návrhy E. Paulinyho). Takto stanovena samostatnost roviny valenční a intenční však neznamená jejich izolaci, obě tyto roviny naopak vykazují těsnou spřízněnost. Intencí predikátů jsou myšleny sémantické pozice příznačné určitou syntaktikosémantickou funkcí, nazvané participanty (zhruba odpovídající Tesnièreovým aktantům), jejichž souhrn je označen jako intenční pole (IP)³². I v tomto případě jsou participanty rozděleny na levointenční a pravointenční. Participantům jsou přiřazeny sémantické role³³, které, zjednodušeně řečeno, odpovídají vzorovým účastníkům či okolnostem reálných situací. Příkladem se jedná o tyto role: agens, patiens, posesor, iniciátor děje, proživatel, reagující, místo atd.³⁴ Určitý počet participantů se sémantickými rolemi vyžaduje predikát na základě svého významu. V této souvislosti jsou důležité takové

---

³² Intenční pole může obsahovat jeden či více participantů s různými rolemi. Rovněž existuje i nulové intenční pole, opět př. *sněžit*. Zdroj: Daneš – Hlavsa a kol., 1987, s. 51–52.

³³ Jak autoři uvádí, stanovení konkrétních sémantických rolí není možno chápat striktně, jelikož se mnohdy stává, že je nelze jednoznačně určit. Buď proto, že hranice mezi rolemi nelze vytyčit vždy přesně, nebo proto, že interpretace dané predikátové struktury vzhledem ke kontextu nabízí několik stejně oprávněných řešení. Názvy rolí tedy mají podle nich účel spíše mnemotechnický. Zdroj: Daneš – Hlavsa a kol., 1987, s. 57. (Za zakladatele teorie sémantických rolí je považován Fillmore (1968), který do gramatiky zavedl šest hloubkových pádů (agentiv, instrumentál, dativ, faktitiv, lokativ, objektiv), následně (1969) již hovořil o rolích a vyčlenil jich osm (agens, kontraagens, objekt, rezultat, instrument, původ, cíl, proživatel). Zdroj: Grepl – Karlík, 1998, s. 30, 38.)

³⁴ Sémantické role nejsou v této knize zevrubněji charakterizovány ani klasifikovány.

významové komponenty, na jejichž základě je možno predikáty rozřadit do obecných sémantických tříd, a to podle členěnosti, dějovosti, povahy dějového pohybu a akčnosti. Na podkladu těchto tříd lze predikáty definovat jako nesložené/složené, dynamické (děje)/statické (stavy), mutační (události)/nemutační (procesy), akční/neakční.³⁵ Se sémantickým určením rolí participantů souvisí ještě tzv. selekční sémantické tendence (rysy), které zajišťují možnost, že do konkrétní participantské role je dosazena jednotka určitého sémantického typu. Jde zvláště o takové tendence, jež participanty charakterizují jako „živý“, „lidský“, „zvířecí“, „konkrétní“, „abstraktní“ aj.³⁶ IP predikátu s takto sémanticky „zpřesněnými“ participanty představuje sémantický jazykový útvar, jenž se nazývá propozice. Propozice je charakterizována jako významový základ každé věty, odpovídající struktuře GVV, jejíž součástí jsou lexikální a syntaktické významy konstitutivních větných členů. Sémantickou obdobou GVV je SVV, který je založen na poznatku, že sloveso přiřazuje výrazům jednotlivých pozic GVV sémantické role (viz výše). Ke každé funkční pozici GVV je tedy možno dosadit inventář těchto rolí, které jsou touto pozicí vyjadřovány. Vzájemný vztah mezi GVV a SVV je pak představen kompletním větným vzorcem (KVV).³⁷

2. 2 Mluvnice češtiny 3

Do této publikace přešla koncepce *Větných vzorců v češtině* v upravené podobě, avšak o zásadní modifikaci výchozí teorie hovořit nelze. Nefiguruje zde již pojem KVV ani SVV, pracuje se výhradně s pojmem GVV, jenž je chápán jako prostředek prezentace základové větné struktury (ZVS³⁸), tedy zastřešujícího termínu, který je na jedné straně definován jako zobecněná gramatická větná struktura (tj. „odraz“ slovních druhů a syntakticky vázaných morfologických kategorií jednotlivých valenčních pozic), na straně druhé jako jádro propozice (participanty propozice jsou

---

³⁵ V praktické části vyvstala důležitost poslední zmíněné distinkce. Jako akční jsou chápány predikáty dějové, v jejichž IP se nachází participant se sémantickou rolí agentu čili původce děje, přičemž děj je pojímán jako něčí záměrná činnost, oproti tomu IP neakčních predikátů obsazuje participantskou roli nositele děje (u sloves smyslových vjemů se jedná o tzv. proživatele, srov. kapitolu 4. 1), kde děj probíhá mimovolně. Srov. s Daneš – Hlavsa a kol., 1987, s. 79–82. Srov. s MČ 3, 1987, s. 33–34, 46.

³⁶ Sémantické rysy se zapisují v hranatých závorkách se znaménkem + (přítomnost rysů), – (nepřítomnost rysů), ± (neutrálnost, možný výskyt obou rysů). Stanovení úplného souboru těchto rysů není dle autorů možné, nejčastěji se uplatňují tyto: živý [± anim], osobový [± person], konkrétní [± konkr], abstraktní [± abstr], mnohostní [± mult], živlový [± natur], mechanizovaný [± mech]. Zdroj: Daneš – Hlavsa a kol., 1987, s. 60. Srov. s Grepl – Karlík, 1983, s. 12–13.

³⁷ Daneš – Hlavsa a kol., 1987, s. 41–69. Srov. s Daneš – Hlavsa – Kořenský, 1973, s. 28–33, Daneš, 2009, s. 253–259.

³⁸ Tento pojem není ve *Větných vzorcích v češtině* explicitně vyjádřen, používán.

členům ZVS přiřazeny).³⁹ Z hlediska formálního ZVS tvoří jen větné členy základové (valenční), jejichž výskyt je ve větě vyžadován predikátem, větné členy, jež nejsou valencí predikátu požadovány, jsou označeny jako nezákladové, rozvíjející (nevalenční). Členy rozvíjející jsou komplexně pojmenovány jako suplement, pravovalenční pozice jako komplement (objektový, adverbialní, kvalifikační).⁴⁰ Dalším důležitým pojmem vzhledem k valenci je dominance⁴¹ neboli základní syntaktický vztah (realizovaný jak na rovině formální, tak sémantické), jehož principem je to, že užití členu dominovaného je podmíněno užitím členu dominujícího. Tímto vzniká hierarchická strukturovanost věty, na jejíž nejvyšší stupeň je dosazen formálně gramatický predikát⁴². Vedle principu valence může být dominance založena taktéž na jevu nevalenčním, tedy na rozvíjení, tzn. na nezávazném procesu zavádění rozvíjejících členů, které (jakožto „specifikační složky“) vstupují do systému větných struktur, aniž by byly vyžadovány významem predikátu.⁴³ Predikát je možno charakterizovat jeho valenčním polem (VP) neboli: „Konfigurací valenčních pozic jím dominovaných.“⁴⁴ Na sémantické rovině potom VP odpovídá IP s participanty, jejichž sémantické role jsou na rozdíl od *Větných vzorců v češtině* podrobně rozepsány a příznačně vystiženy příklady.⁴⁵ Pokud jde o sémantickou rovinu z globálního hlediska, je možno zkonstatovat, že zde téměř všechny sémantické aspekty základové koncepce zůstaly zachovány.

---

³⁹ Nekvapil, 1989, dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6856>, MČ 3, 1987, s. 13, 27.

⁴⁰ Pojem větný člen je oproti *Větným vzorcům v češtině* užíván současně pro valenční i nevalenční „pozice“, nově je zavedeno označení základových členů (konstitutivní pozice) a nezákladových členů (nekonstitutivní/fakultativní členy), rovněž rozlišení komplementu a suplementu. Ke kvalifikačnímu komplementu je řazen valenční doplněk. Zdroj: MČ 3, 1987, s. 21–22, 39, 50–60. Srov. s Hirschová, 1989, dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6864>.

⁴¹ Stejně tak s tímto termínem není ve *Větných vzorcích v češtině* pracováno.

⁴² Označení predikát je v MČ 3 terminologicky shodné jak pro rovinu významu, tak pro rovinu gramatické formy. Zdroj: MČ 3, 1987, s. 21.

⁴³ Tamtéž, s. 15–18, 36–40.

⁴⁴ Tamtéž, s. 25. Ve *Větných vzorcích v češtině* se hovoří o valenčním potenciálu.

⁴⁵ V praktické části byly pro subjekt využity sémantické role proživatel, agentu a příjemce informace, pro objektový, popř. kvalifikační komplement role podnětu, pacientu a informace (srov. MČ 3, 1987, s. 44–58). Charakteristiky těchto rolí jsou, pokud je potřeba, uváděny přímo v jednotlivých analýzách. O sémantických rolích specifických pro slovesa smyslových vjemů pojednává taktéž kapitola 4. 1.

2.3 Akademická gramatika spisovné češtiny

Tato gramatika⁴⁶ je vybudována na (pro české mluvnické) nezvyklém členění popisovaného materiálu, a to na rozvržení výsledného textu v souvislosti se základními jednotkami a útvary jazyka (slovo, věta, souvětí a text). Za základní syntaktický vztah je považován vztah závislosti čili hypotaxe⁴⁷, který je vybudován buď na valenci, nebo na rozvíjení, vymezen je však pouze pro rovinu formální, ač, jak je vzápětí uvedeno, bývá podmiňován slovním významem. Na sémantické rovině je pak hypotaxe zrcadlena dvěma vztahy, a to vztahem neaktualizovaným (determinace) a vztahem aktualizovaným (predikace). S termínem ZVS se lze v této gramatice setkat, splývá však s pojmem větného vzorce či syntaktického větného vzorce, zmíněn je taktéž sémantický větný vzorec (charakterizován jako sémantická struktura větného vzorce, tvořená obecně významově definovanými participanty/aktanty), s nímž jakožto s celkem není pracováno. Na vrcholu hierarchické uspořádanosti věty stojí VF ve funkci přísudku/predikátu⁴⁸, jehož: „Organizační potenciál se projevuje schopností vázat na sebe další slovní druhy (a jejich tvary) v konkrétně určených větněčlenských pozicích, resp. tato závazná (obligatorní) a možná (potenciální) doplnění vyžadovat.“⁴⁹ Organizační potenciál slovesa je tedy synonymní s pojmem valence, se kterým je sice implicitně počítáno (kapitoly *Definice věty a větné vztahy*, *Větné struktury nelineární*), avšak jeho explicitní vyjádření jsou spíše sporadická, naopak v kapitole *Větné členy* jsou syntaktické vlastnosti větných členů popsány na základě valenčního stanoviska. Termín intence je z výkladu vynechán a jedním z mála „sémantických zřetelů“ je vyčlenění sémantické obdoby podmětu (sémantický subjekt/podmětový participant) s ilustrativním dokladem sémantických rolí⁵⁰, přísudku (sémantický predikát) a výklad významu komplementů, stěžejní je ovšem popis formální stránky daných jevů. Komplementy jsou rozděleny na objektové, subjektové a komplement okolnosti, termín suplement zde užíván není.

---

⁴⁶ Cílem publikace je deskripce soustavy gramatických pravidel současné, zejména psané spisovné češtiny, založená z velké části na analýzách psaných textů obsažených v Českém národním korpusu (ČNK). Zdroj: Štícha, 2013, s. 16–17. V úvodní části nejsou naznačeny konkrétní inspirační zdroje, a tak byla touto prací pro zjednodušení „uměle“ určena jako hlavní inspirační zdroj MČ 3, a to jednak na základě zjevné návaznosti (podobnosti) valenční teorie, jednak na základě výslovných odkazů na MČ 3 v textu popisovaného titulu. Následný text předkládané kapitoly se tedy bude pro srovnání vztahovat k výkladu o valenci v MČ 3.

⁴⁷ MČ 3 užívá termínu *dominance*.

⁴⁸ Přísudek je označení pro formální rovinu, predikát pro sémantickou rovinu.

⁴⁹ Štícha, 2013, s. 593.

⁵⁰ V této gramatice je upuštěno od systematické práce se sémantickými rolemi. Zdroj: tamtéž, s. 604.

2. 4 Mluvnice současné češtiny 2

Syntax češtiny na základě anotovaného korpusu čili *Mluvnice současné češtiny 2* je druhým dílem dvojsvazkové *Mluvnice současné češtiny*⁵¹. Středobodem této knihy je závislostní přístup k syntaxi, za základní syntaktický vztah závislosti je považována determinace⁵², tedy vztah mezi větnou dvojicí utvářenou členem řídícím a členem závislým. Valence je v této práci chápána jako: „Sémanticko-syntaktická vlastnost lexikální jednotky, která je u každého slovníkového hesla (autosémantických slov) uvedena v podobě valenčního rámce.“⁵³ Valenční rámec (VR) je pojímán jako souhrn doplnění, která si každé sloveso přináší ze slovníku, obsahující názvy všech typů obligatorních valenčních doplnění a fakultativních aktantů. Termín valence je užíván současně pro obě roviny větné stavby, jednak pro rovinu povrchové stavby věty (rovina větněčlenská), jednak pro rovinu významové (hloubkové) stavby věty (rovina tektogramatická)⁵⁴. Větným členům povrchové roviny odpovídají funktoři na rovině tektogramatické. Z hlediska valence se funktoři třídí na aktanty (vždy valenční) a volná doplnění⁵⁵, z nichž do VR patří jen doplnění sémanticky obligatorní, kdežto aktanty (obligatorní i fakultativní⁵⁶) jsou ve VR zaznamenány vždy (společně s jejich morfemickou formou). Vedle těchto slovesných doplnění je vyčleněn ještě jeden druh, a to doplnění kvazivalenční⁵⁷, které je pojímáno jako přechodný typ mezi valenčním a nevalenčním doplněním. Při klasifikaci slovesných doplnění se neoperuje s pojmem sémantických (kognitivních) rolí, ale předpokládá se „posouvání“ těchto rolí na místa aktantů. Tzv. kognitivní posouvání je založeno na hypotéze, že sloveso si své aktanty strukturuje tak, že aktant (který může mít rozličnou sémantickou interpretaci) je u jednovalenčního slovesa chápán jako konatel, u dvojvalenčního slovesa jako konatel (Act) a patiens (Pat)⁵⁸. V tomto ohledu je představa Act a Pat ve shodě s Tesnièreem, a tudíž povahy syntaktické. Jestliže má sloveso tři aktanty, je výběr

---

⁵¹ Prvním dílem tohoto projektu je *Mluvnice současné češtiny 1* kolektivu kolem V. Cvrčka. Oběma svazkům je společné, že vychází z korpusového materiálu a že nejsou založeny na protikladu spisovnosti a nespisovnosti. Zdroj: Panevová, 2014, s. 13.

⁵² V MČ 3 se pracuje s termínem dominance.

⁵³ Tamtéž, s. 32.

⁵⁴ Toto rozlišení větné stavby je, v návaznosti na Dokulilovu – Danešovu stať (1958), blízké českému popisu syntaxe prostřednictvím GVV a SVV. S pojmem intence se zde nepočítá. Zdroj: tamtéž, s. 26, 32.

⁵⁵ Celkový počet funktořů je v poslední verzi FGP 44. Aktantů (též participantů či vnitřních doplnění) je vyčleněno 5 (konatel, patiens, adresát, výsledek, původ). Konkrétní vymezení funktořů pro aktanty a volná doplnění srov. tamtéž, s. 28, 46–50, 54–82.

⁵⁶ Fakultativní valenční člen je v okruhu F. Daneše nazván jako potenciální.

⁵⁷ Jedná se o určení překážky, prostředníka, rozdílu a záměru. Tyto typy jsou součástí valenčního rámce. Více srov. tamtéž, s. 51–54.

⁵⁸ Např. ve větě *Řečník oslovil publikum.* je akuzativ strukturován jako patiens, i když obsahově se jedná o adresáta. Kognitivní adresát se tedy posunul do pozice pacientu. Zdroj: Panevová, 2014, s. 45.

funktoru pro další pozici (po Act a Pat) sémanticky motivován.⁵⁹ Volná doplnění mají sémantickou bázi vždy. Výsledkem kognitivního posouvání je jazyková strukturace, jež se jeví jako kompromis mezi přístupem fillmorovským (sémantizujícím) a tesnièreovským (syntaktizujícím).⁶⁰

---

⁵⁹ Třetí aktant lze ve většině případů intuitivně dobře rozlišit jakožto adresát, původ a výsledek. Zdroj: Panevová, 1998, s. 1.

⁶⁰ Panevová, 2014, s. 45. Srov. s Panevová, 1998, s. 1.

3 Pojetí valence ve vybraných valenčních slovnících

V této kapitole je nastíněna teorie valence v tištěných valenčních slovnících. Jedná se o z koncepce DVS vyrůstající *Slovesa pro praxi. Valenční slovník nejčastějších českých sloves* (Svozilová – Prouzová – Jirsová, 1997) a *Slovník slovesných, substantivních a adjektivních vazeb a spojení* (Svozilová – Prouzová – Jirsová, 2005), dále o *VALLEX. Valenční slovník českých sloves* (Lopatková – Žabokrtský – Kettnerová, 2008), vycházející z FGP.

3.1 Slovesa pro praxi

*Valenční slovník nejčastějších českých sloves*⁶¹ byl vytvořen v ÚJČ jakožto lexikografická obdoba *Větných vzorců v češtině* a *Mluvnice češtiny 3*. V předmluvě je valence obecně definována jako schopnost (především) slovesa vázat na sebe jiné výrazy a zakládat tak (mj.) větné struktury. Podstatou této práce je pak stanovení základových větných struktur zapsaných skrze GVV, jenž zachycuje valenční potenciál (VP) určitého slovesa (VF), tedy daný počet obligatorních a potenciálních syntaktických pozic.⁶² VP je v tomto slovníku prezentován třemi navzájem souvisejícími částmi, a to obecným větným vzorcem, explicitním vzorcem⁶³ a morfologicko-syntaktickou analýzou⁶⁴ jednotlivých valenčních pozic, k níž je ještě přiřazena složka sémantická informující o selektivních sémantických rysech (tendencích), nikoliv však o sémantických rolích. Zmíněné údaje jsou doloženy v příkladové části. Slovník tak spojuje rovinu lexikální (slovesa a jejich významy) s rovinou větně syntaktickou, stranou je ponechána slovesná intence (vyjma zmíněných selektivních rysů), jakož i pojetí SVV. Ve srovnání s výchozími monografiemi lze vypožorovat i další „úpravu“ podkladové teorie. Vzhledem k abecednímu uspořádání sloves a zachycení všech jejich významů bylo upuštěno jednak od sémantického a jednak od syntaktického třídění (dle typu vzorců) sloves, drobnou modifikaci doznala též „grafická úroveň“ v souladu

⁶¹ Jde o vůbec první valenční slovník v jazyce českém. Hlavním zdrojem dokladového materiálu tohoto slovníku byl lístkový lexikální archiv ÚJČ, dále pak výpisky autorek z publicistiky a beletrie, nahrávky mluvených pořadů a soukromých rozhovorů či rukopis *Subkorporu mluvených textů* M. Těšitelové. Celkový počet analyzovaných sloves je 767. Zdroj: Svozilová – Prouzová – Jirsová, 1997, s. 7–8.

⁶² Odpovídající VP je uveden pro každý slovesný význam. V rámci jednoho významu se může uplatnit více valenčních struktur, tedy více možností VP.

⁶³ Výslovné znění VF a obsazení jednotlivých valenčních pozic prostřednictvím neurčitých zájmen, zájmených příslovcí atp., např. *někdo – soudí – někoho/něco*. Zdroj: tamtéž, s. 10.

⁶⁴ Zahrnuje především údaje o slovním druhu a pádovém tvaru. Zdroj: tamtéž, s. 11.

s problematikou potenciálních valenčních pozic, která nebyla řešena tradičním užitím závorek, nýbrž explicitním výkladem v příkladové části.⁶⁵

3. 2 Slovník slovesných, substantivních a adjektivních vazeb a spojení

Tento slovník⁶⁶ vznikl rovněž na půdě ÚJČ a je možno zaznamenat souvislost s předchozím slovníkem téže autorské trojice, zejména pokud jde o uplatnění valenčního hlediska, jehož popisu ale není věnována hlavní pozornost. Z názvu slovníku vyplývá, že jeho ústředním zájmem je vazba, která je zde chápána v širokém smyslu jednak jako vazba daná rekcí (formálně řízená), jednak přimykáním (formálně neřízená). Valence je pak s vazbou úzce propojena. Podle autorek: „Vazby jsou realizací valenčních schopností slov.“⁶⁷ Slovesné vazby jsou definovány jako nezbytné, jazykovou strukturou i sémantikou vyžadované doplnění sloves a u slovesných hesel je tak vedle základní reflexe pravovalenční sféry zohledňována i sféra levovalenční, nicméně jen tam, kde je pravovalenční doplnění závislé na vlastnostech levé valence. Vynechány nejsou ani vazby (spíše spojení) fakultativní, zvláště nevalenční vazby dativní, instrumentálové a adverbialní, bez jejichž uvedení by se užití daného slovesa jevilo jako příznakové. Zatímco ve *Slovesech pro praxi* byly analyzované informace rozřazeny do čtyř rovin (viz výše), *Slovník slovesných, substantivních a adjektivních vazeb a spojení* disponuje jen dvěma rovinami, a to repertoárem vazeb a jejich objasněním pomocí příkladů. Z důvodu přehlednosti byl vypuštěn soubor sémantických rysů, a to i přesto, že sémantické rysy mohou mnohdy vysvětlit diferenciaci vazeb⁶⁸. Mezi další odlišnosti oproti dřívějšímu slovníku lze zahrnout též absenci výkladů významů⁶⁹ sloves a potenciálních vazeb (doplnění),

---

⁶⁵ Po uvedení úplné valenční struktury (s příklady) je předložen redukováný větný vzorec (pod výrazem „Těž“), rovněž s doloženými ukázkami. Z toho vyplývá, že pozice uvedené v úplném větném vzorci jsou v tomto slovníku chápány jako obligatorní. To ale neplatí pro pozici podmětovou, která je v úplném větném vzorci zaznamenána vždy i přesto, že její konkrétní realizace bývá často elidována, a tudíž chápána jako potenciální. Zdroj: Svozilová – Prouzová – Jirsová, 1997, s. 8, 11–12.

⁶⁶ Je charakterizován jako první pokus o sumární zpracování vazebných možností slov. Autorky při jeho sestavování vycházely opět z materiálu lexikálního archivu ÚJČ a vlastních výpisků, dále pak z dat ČNK. Slovník zachycuje vazby a spojení u téměř 16 000 lexikálních jednotek. Zdroj: Svozilová – Prouzová – Jirsová, 2005, s. 7–8.

⁶⁷ Svozilová – Prouzová – Jirsová, 2005, s. 7. Tímto se liší pojetí valence jak ve *Větných vzorcích v češtině*, tak ve *Slovesech pro praxi*.

⁶⁸ Sémantické rysy jsou nahrazeny vhodnými příklady, z nichž lze tyto rysy vyčíst. Zdroj: tamtéž, s. 9. Srov. s Daneš, 2007, dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7957>.

⁶⁹ Stručné výklady jsou užity převážně k rozlišení jednotlivých významů u vícevýznamových sloves. Zdroj: tamtéž, s. 7.

avšak nejdůležitějším rozdílem je samozřejmě sama koncepce slovníku (a z ní vyplývající aplikace valenční teorie).

3.3 VALLEX

Valenční slovník českých sloves neboli *VALency LEXicon*⁷⁰ byl vytvořen v Ústavu formální a aplikované lingvistiky na Matematicko-fyzikální fakultě UK jako tištěná varianta stejnojmenného elektronického slovníku postupně vznikajícího od roku 2011. Důraz je kladen na všestranné využití, tedy jak pro uživatele jazyka, tak pro počítačové zpracování češtiny, a tímto se vymezuje zvláště vůči *Slovesům pro praxi*. Slovník je výsledkem úsilí o formální zachycení valenčních atributů (v souladu s teorií FGP) a poskytnutí informací o valenční struktuře sloves v jejich dílčích významech, jež jsou charakterizovány prostřednictvím glos (výklad významu) a příkladů. Jednotlivá valenční doplnění (tzn. počet funktorů a jejich typ⁷¹) jsou popsána pomocí valenčního rámce (VR), který je chápán jako nejpodstatnější sémanticko-syntaktická charakteristika slovesa. VR uvádí počet a typ funktoru, jeho morfemické vyjádření a určení obligatornosti, fakultativnosti či „typičnosti“ (tj. doplnění typické⁷²). VR je modelován jako sled valenčních a nevalenčních pozic, kde každá pozice odpovídá jednomu valenčnímu (popř. typickému) doplnění konkrétního slovesa. Valence je (shodně s předchozími popisovanými slovníky) komplexně nazírána jako problém syntaktický a zároveň lexikální, lexikografický.⁷³

Jak již bylo naznačeno v úvodu, jednotlivé analýzy v praktické části budou stavěny na valenčním slovníku *Slovesa pro praxi*, jelikož nejlépe vyhovuje záměru práce a podkladové valenční teorii. V modifikované podobě (z hlediska grafického)

---

⁷⁰ Slovník popisuje valenční charakteristiky u 2 730 lexémů, které zahrnují 6 460 lexikálních jednotek (sloves v daném významu). V rámci jednoho lexému je zachyceno chování jednak dokonavých a jednak nedokonavých sloves. (*Slovesa pro praxi* uvádí vidové protějšky v rámci samostatného hesla, ale jen pokud se od sebe významově (a)nebo valenčně liší.) Klíčovým kritériem výběru sloves byla jejich frekvence v ČNK SYN2000. Zdroj: Lopatková – Žabokrtský – Kettnerová, 2008b, s. 8–9.

⁷¹ Tzn. aktanty a obligatorní volná doplnění, kvazivalenční a typická doplnění. Prvně jmenované pojmy odpovídají obligatorním a potenciálním konstitutivním pozicím, kvazivalenční a typická doplnění nekonstitutivním (fakultativním) větným členům (*Větné vzorce v češtině*), v terminologii MČ 3 odpovídají aktanty a obligatorní volná doplnění participantům intenčního pole. Zdroj: Lopatková – Žabokrtský – Kettnerová, 2008b, s. 19.

⁷² Jedná se o nevelkou skupinu fakultativních volných doplnění, která zpravidla nespecifikují význam slovesa, ale typicky se vztahují k celé syntakticko-sémantické třídě sloves. (Těchto tříd bylo v rámci FGP vytvořeno prozatím 22, blíže srov. tamtéž, s. 26–27.) Pro některá doplnění mají prototypickou podobu (např. instrumentál pro způsob: *psal perem*), někdy je jejich forma určena sémantikou daného doplnění (např. směrová doplnění u sloves pohybu: *přišel z lesa promočený*). Tato doplnění jsou pojímána jako nevalenční, uvádějí se z důvodu jejich využití při automatické analýze češtiny. Zdroj: tamtéž, s. 19.

⁷³ Tamtéž, s. 9.

bude z tohoto slovníku převzato tabulkové zpracování valenčního pole (přesná organizace tabulek je popsána v kapitole 5. 1. 1), v plném rozsahu pak definice slovesných významů, větný vzorec VF v obecné i explicitní podobě, morfologicko-syntaktické údaje obsazení valenčních pozic (tzn. údaje o slovním druhu a pádovém tvaru nebo obsazení větném) a sémantické rysy či skupiny rysů. V tabulkách však již nebudou uváděny všechny alternativy obsazení valenčních pozic a jim odpovídající sémantické rysy, ale pouze obsazení valenčních pozic s přiřazenými rysy, které souvisí s konkrétními příklady písňových textů.⁷⁴ Nově budou zařazeny údaje o sémantických rolích participantů a obecné sémantické třídě VF (akčnost/neakčnost), která je chápána jako orientační bod pro stanovení participantských rolí. Selektované sémantické rysy se bude rovněž vztahovat k daným příkladům.

---

⁷⁴ Záznam v tabulkách bude následně komentován způsobem, z něhož bude zřetelně vyrozuměno, které údaje předkládá valenční slovník a které jsou zařazeny vzhledem ke zkoumanému materiálu.

4 Slovesa smyslového vnímání

Tato kapitola představí slovesa smyslových vjemů z hlediska sémantické a syntaktické valence. Výklad se bude opírat o Danešovu sémantickou typologii predikátů, zpracovanou ve *Větných vzorcích v češtině*.⁷⁵

4.1 Slovesa smyslového vnímání z perspektivy valence a intence

Z pohledu sémantického je možno slovesa smyslového vnímání v pozici predikátů charakterizovat intenčním polem, ve kterém lze identifikovat dva specifické participanty, a to prožívatele (nositel vjemů, pocitů a postojů)⁷⁶ a podnět. K těmto participantům se přidružuje ještě participant informace, jenž je typický zejména pro slovesa mluvení a myšlení. Prožívatelem je míněná živá bytost ([+anim]), jež některým ze svých smyslů přijímá podnět. Tento participant je uváděn predikátem do dvou různých vztahů, a to buď k podnětu (to, co smyslový počitek vyvolává), nebo k informaci (myšlenkový obsah, tzn. abstraktní situace, stav věci). Podnět se nejčastěji uskutečňuje v pravovalenční pozici objektového komplementu (*uviděl matku*)⁷⁷, primárním vyjádřením je podoba nevětná, avšak může se realizovat rovněž větně (či infinitivní konstrukcí) a tímto nabývá propoziční charakter odrážející komplexnost vjemu. (Jedná se o věty typu: *Slyšel jsem, jak otec otvírá dveře/otvírat dveře* [+komplex].) Oproti tomu participant s rolí informace je vždy prvotně komplexní a propoziční, jeho základní vyjádření je vedlejší větou. Další diference mezi těmito participanty lze hledat jednak v sémantické odlišnosti, jednak v užití rozdílných spojovacích výrazů, avšak i přesto platí, že mezi oběma participanty (vyjádřenými větně) nelze vést ostrou hranici. Pokud jde o hledisko významové, důležité je, že děj podnětu a děj vnímání probíhá relativně současně, kdežto u participantu informace se tato restrikce neuplatňuje, což je dáno tím, že obsah informace nemusí být (na rozdíl od podnětu) výsledkem bezprostřední zkušenosti vlastníka informace, ale může být nějakým způsobem zprostředkován. Dále, participant informace je vždy ve vztahu k prožívateli, tj. participantu způsobitelnému vlastnit nějaký myšlenkový obsah, oproti tomu participant podnět připouští i proávatele „možného.“ (*Za pěkného počasí je odsud*

⁷⁵ Daneš – Hlavsa a kol. 1987, s. 208–213.

⁷⁶ Pokud tyto predikáty nabývají akční charakter, mohou se uplatnit i jiné větnésémantické role subjektu. Rovněž role komplementu nejsou omezeny jen na informaci a podnět. Blíže viz praktická část práce (od kapitoly 5. 2).

⁷⁷ Méně často se může participant podnět vyskytnout též v pozici levovalenční (*káva mi nechutná*). Zdroj: Daneš – Hlavsa a kol., 1987, s. 208.

vidět Lysou horu.) Z hlediska formy je pro závislou větu s funkcí participantu podnětu příznačný spojovací výraz *jak*, věty s odlišnými spojovacími prostředky jsou chápány jako realizace participantu informace. Z výše uvedeného tedy vyplývá, že charakteristickým GVV predikátů smyslového vnímání je nejen S nom – VF – S acc/*jak*) SENT, ale také VF *být* (3sgn) – V inf – S acc.⁷⁸

---

⁷⁸ Daneš – Hlavsa a kol., 1987, s. 150–151, 208–213. Srov. s MČ 3, 1987, s. 47, 56–57.

5 Analýza

Tato kapitola, vycházejíc z předešlého, představuje již praktickou aplikaci vybraných valenčních a intenčních aspektů Danešovy koncepce na konkrétním materiálu písňových textů skupiny *Mňága a Žďorpa*.

5. 1 Popis výchozího materiálu a kritéria výběru sloves

Do zkoumání bylo na počátku zařazeno celkem sto sedmdesát sedm písní (ze čtrnácti studiových alb *Mňága a Žďorpa*, jež ohraničují bezmála třicet let existence této formace⁷⁹). Slovesa smyslových vjemů však nebyla identifikována ve všech těchto písních, nýbrž jen v šedesáti osmi, kde se vyskytla i vícekrát. Slovesa smyslového vnímání (v oněch šedesáti osmi písňových textech) byla přítomna v celkovém počtu devadesát dva. Při bližším sledování významů těchto sloves v písních bylo ale odhaleno, že slovesa *cítit/cítit se* a *necítit/necítit se* byla (až na jeden sporný případ) užita vždy mimo významy poplatné smyslovému vnímání, tudíž výsledný počet písní obsahující slovesa smyslového vnímání byl zkorigován na šedesát pět. (Zmíněná slovesa se dohromady vyskytla desetkrát /v deseti textech/, ale vyřazeny byly pouze tři písně, jelikož neobsahovaly navíc jiná zkoumaná slovesa.) Problematické se ukázalo zařazení slovesa *cejtit* v písni *Na svobodě* z alba *Na stanici polární* (2008): „Chytil jsem tě za ruku a řek'/ved' mě na cestách/chci cejitit tvoje teplo.“ Lexikální význam tohoto slovesa může implikovat jednak mimosmyslové vnímání, jednak smyslové vnímání vázané na hmat. I když zde figuruje ruka jakožto hlavní smyslový orgán hmatu, přikláním se spíše k variantě první, a tak již není do výsledných propočtů nikterak zasahováno, možnost příslušnosti ke skupině sloves smyslových vjemů, potažmo sloves vázaných na hmat, je v tabulkách zaznačena závorkami (viz níže tabulka č. 1).⁸⁰ Slovesa smyslového vnímání byla v jednotlivých písních užita jak v podobě stylově neutrální/nepříznakové, tak v podobě příznakové⁸¹ (viz níže tabulka č. 2), z pohledu

⁷⁹ Od roku vzniku (1987) vydala kapela vedle čtrnácti studiových alb (*Rock debut č. 8 /1990/, Made In Valmez /1991/, Furt rovně /1992/, Radost až na kost /1993/, Valmez Rock City /1994/, Ryzí zlato /1995/, Happyend /1996/, Bajkonur /1997/, Chceš mě? Chci tě! /1999/, Nic složitýho /2000/, Web Site Story /2003/, Dutý, ale free /2006/, Na stanici polární /2008/, Takže dobrý /2010/)* čtyři alba výběrová (*Jen pro vlastní potřebu /2001/, Platinum collection /2008/, Mňága a Žďorpa on stage /2010/, Výchledově /2012/*) a dvě reedice (*Furt rovně /1996/, Made In Valmez /2000/*). Zdroj: Mňága a Žďorpa: Vítejte na území Mňága a Žďorpa, dostupné z: <http://www.mnaga.cz/index.php> (oficiální online web stránky).

⁸⁰ Jestliže se verše s příslušným slovesem v rámci jedné písně v nezměněné podobě opakovaly, bylo toto sloveso zahrnuto do počtu jen jednou. Zvratná slovesa, vidové dvojice sloves a negovaná slovesa byla započítávána samostatně.

⁸¹ Stylovou (stylistickou) příznakovostí je v této práci míněná (vzhledem ke zkoumanému materiálu) hlavně nespisovnost a expresivita.

formálně gramatického jednak (ve většině případů) ve tvarech finitních aktivních (čili jakožto predikáty⁸² v podobě určitých tvarů sloves, tedy VF), jednak ve tvarech infinitivních (resp. infinitivu⁸³). Slovesa smyslových vjemů v infinitivu bylo možno rozdělit na dvě skupiny, přičemž první skupina obsazovala pozice objektového komplementu (sporadicky), druhá skupina figurovala jako součást složeného predikátu, nejčastěji ve spojení VF slovesa modálního (méně pak spony *být*) s infinitivem plnovýznamového slovesa smyslového vnímání (VF *chtít, moci, být* – V_{inf}). Tímto je možno přejít k hledisku sémantickému, totiž k odlišení predikátů syntetických a analytických.⁸⁴ Ve zkoumaném materiálu z uvedeného vyplývá, že převládaly sémantické predikáty syntetické, které reprezentují na rovině syntakticky formální sloveso samo, resp. význam takového predikátu je komplexně vyjádřen tvarem plnovýznamového slovesa, vedle toho se rovněž v menší míře vyskytly sémantické predikáty analytické (ve výše uvedených typech), kdy význam neplnovýznamového slovesa ve tvaru VF musel být doplněn věcným významem slovesa smyslových vjemů v infinitivu. Zkoumána byla jen slovesa smyslových vjemů spjata s člověkem a jeho pěti smysly, slovesa opačné perspektivy⁸⁵ v potaz brána nebyla. Kategorie sloves vázaných na čich nebyla ve zkoumaném vzorku zastoupena žádným slovesným reprezentantem.

Tab. č. 1: Kvantitativní analýza⁸⁶

Zkoumané entity	Počet
Písně celkem	177
Písně se slovesy smyslových vjemů	65 (+1)
Slovesa smyslových vjemů celkem	92 (+1)
Slovesa vázaná na zrak	67
Slovesa vázaná na sluch	20
Slovesa vázaná na chuť	4
Slovesa vázaná na hmat	1 (+1)

⁸² Pojem predikát se bude v této praktické části (v souladu s MČ 3) terminologicky vztahovat jak k rovině významové, tak výrazové (pojem predikátor nebude užíván), stejně tak subjekt a objekt a jejich české ekvivalenty.

⁸³ Jiné neurčité slovesné tvary nebyly v textech identifikovány.

⁸⁴ Toto hledisko je určující vzhledem k významové „(ne)rozložitelnosti“. Sémantické syntetické predikáty (být svým tvarem z pohledu formálního tvarosloví mohou spadat do skupiny slovních tvarů složených/analytických, např. tvary minulého času) jsou celkově nositeli lexikálního významu, kdežto u sémantických predikátů analytických je význam nesymetricky rozčleněn mezi více složek. Srov. MČ 3, 1987, s. 22–24, MČ 2, 1986, s. 263–265.

⁸⁵ Tento termín byl pracovní vytvořen pro výklady v BPSS. V MČ 3 jsou tato slovesa nazývána jako „slovesa vzbuzování smyslového vjemu“, např.: *vonět, zvučet, hlučet* aj.

⁸⁶ Tabulka byla převzata z BPSS a upravena podle potřeb této práce.

Tab. č. 2: Seznam druhů sloves a počet jejich výskytu v jednotlivých smyslových kategoriích⁸⁷

Počet druhů sloves	Slovesa vázaná na zrak/ počet výskytu	Slovesa vázaná na sluch/ počet výskytu	Slovesa vázaná na chuť/ počet výskytu	Slovesa vázaná na hmat/ počet výskytu
1	civět/1	poslouchat/5	chutnat/1	dotknout se/ 1
2	čumět/7	slyšet/14	nechutnat/2	(+ cítit/1)
3	dívat se/10	uslyšet/1	vychutnat/1	
4	hledět/1			
5	koukat/3			
6	kouknout/1			
7	mrknout/1			
8	nekoukat/1			
9	neuvidět/1			
10	nevidět/3			
11	obhlížet/1			
12	očumovat/1			
13	podívat se/1			
14	pozorovat/3			
15	prohlédnout/1			
16	prohlídnout si/1			
17	rozhlídnout se/1			
18	sledovat/3			
19	spatřit/1			
20	uvidět/1			
21	vidět/21			
22	vidět se/1			
23	zírat/2			

⁸⁷ Tabulka byla převzata z BPSS a upravena podle potřeb této práce.

Do dílčích analýz (od kapitoly 5. 2) jsou zařazeny pouze syntetické predikáty ve finitních, neimperativních tvarech aktiva. Zkoumání takto vymezených sloves smyslových vjemů bude probíhat na podkladu valenčního slovníku *Slovesa pro praxi*.⁸⁸ Sledovány budou valenční a intenční (ne)korespondence sloves figurujících v kontextu písňových textů, tedy textů se specifickými vlastnostmi⁸⁹, s odpovídajícími slovesy v rámci uvedeného valenčního slovníku. I přesto, že slovník zachycuje všechny valenční možnosti sloves ve všech jejich významech (resp. valenční pole sloves v tom kterém významu), tedy i ty popřípadě poplatné uměleckému textu, předpokládá se, že zde nejsou postiženy „jednotlivosti“ a že valenční pole sloves smyslových vjemů v konkrétních písňových textech bude vykazovat odchylky od valenčního pole stejných sloves zpracovaných ve *Slovesech pro praxi*. Stejná domněnka vyvstává i u sémantických charakteristik slovesných doplnění, jež zahrnují, jak již bylo uvedeno v kapitole 3. 1, vytčení sémantických tendencí (zastupujících a nahrazujících určení sémantických rolí participantů intenčního pole), u nichž se v rámci písní předpokládá rovněž jistá „nezvyklost“, a tudíž odlišnost vzhledem k jejich stanovení ve valenčním slovníku.⁹⁰ Jelikož valenční slovník nepopisuje sémantické role participantů, budou tyto doplněny, resp. navrženy v souladu s jejich vymezením a definováním ve *Větných vzorcích v češtině a Mluvnici češtiny 3*.

Při konfrontaci jednotlivých sloves v písňových textech a *Slovesech pro praxi* bylo zjištěno, že valenční slovník neobsahuje/nezpracovává všechny druhy sloves, jež byly v písňových textech identifikovány (srov. tabulka č. 2). Společné druhy sloves jsou zachyceny v níže uvedené tabulce (č. 3). K této selekci je však nutno ještě dodat, že ne všechna uvedená slovesa (druhy sloves) v rámci písňových textů (nikoliv ovšem v rámci *Sloves pro praxi*), resp. ne všechna slovesa zahrnuta do propočtu v položce počet výskytu (tabulka č. 2), byla v písních použita jako VF a sémantické syntetické predikáty, a tak je jejich počet v jednotlivých smyslových kategoriích u každého druhu slovesa navíc zaznamenán za lomítkem (viz tabulka č. 3).

---

⁸⁸ Svozilová – Prouzová – Jirsová, 1997.

⁸⁹ Tímto je vzhledem k práci myšlena (a očekávána) zejména metaforičnost (jakožto souhrnný termín pro obrazné, přenesené vyjádření v nejobecnějším slova smyslu), nikoliv např. versologické aspekty veršů/strof apod.

⁹⁰ Samy autorky uvádí, že jak valenční analýza všeobecně, tak vymezení sémantických rysů reflektuje dostatečně početné zastoupení v dokladovém materiálu. Srov. Svozilová – Prouzová – Jirsová, 1997, s. 12.

Tab. č. 3: Společné druhy sloves v písniích a valenčním slovníku

Počet druhů sloves	Slovesa vázaná na zrak/VF	Slovesa vázaná na sluch/VF	Slovesa vázaná na chuť/VF	Slovesa vázaná na hmat/VF
1	dívat se/10	poslouchat/5	–	dotknout se/0
2	hledět/1	slyšet/5		(cítit/1)
3	pozorovat/2	uslyšet/1 ⁹¹		
4	prohlédnout/1			
5	prohlé(i)dnout si/1			
6	sledovat/3			
7	spatřit/1			
8	uvidět/0			
9	vidět/14			
10	vidět se/1			

Z uvedené tabulky je do analýz zařazeno celkem třicet sloves (ve formě VF a roli predikátu). V souvislosti s výběrem ve *Slovesech pro praxi* se jedná pouze o slovesa vázaná na zrak a sluch, konkrétně: *vidět/5*, *vidět se/1*, *dívat se/5*, *hledět/1*, *pozorovat/2*, *prohlédnout/1*, *prohlédnout si/1*, *sledovat/3*, *spatřit/1*, *slyšet/5*, *poslouchat/5*.⁹²

5. 1. 1 Komentář k analýzám

Následující analýzy jsou tvořeny pěti položkami, a to: A) Píseň: název písně, odpovídajícího alba a přílohy. B) Úryvek textu: lineárně zaznamenaná část textu písně⁹³ s vybraným slovesem, které je graficky zvýrazněno. C) Význam: „vyvoditelný“ význam daného (v našich příkladech vždy polysémního) slovesa, který je vybrán na základě významových možností uvedených ve *Slovesech pro praxi*.⁹⁴ Jednotlivé významy

⁹¹ Sloveso *uslyšet* je ve *Slovesech pro praxi* zpracováno v rámci jednoho, tzv. podvojného hesla *SLYŠET/USLYŠET*.

⁹² Číslo za lomítkem udává počet analýz.

⁹³ Verše jsou respektovány a navzájem odlišeny lomítkem. Celé texty písní v původní podobě jsou uvedeny v přílohách.

⁹⁴ Definice slovesného významu je označena (v souladu s valenčním slovníkem) jednoduchými uvozovkami.

mohou mít při shodné lexikální sémantice různou valenční strukturu (valenční pole, VP⁹⁵), která je ve valenčním slovníku samostatně (uvnitř téhož významu) vyčleněna. Tuto skutečnost znázorňuje údaj v závorce za významem: římskou číslicí je označeno pořadí vybraného významu ve slovníku, arabskými čísly (před lomítkem) konkrétní pořadí valenční struktury v rámci tohoto významu, za lomítkem celkový počet valenčních struktur zjištěných uvnitř významu.⁹⁶ D) větný vzorec a sémantická charakteristika valenčních pozic: informace o valenčním a intenčním poli jsou z důvodu přehlednosti uvedeny v tabulkách. Tabulky jsou pokaždé dvě, přičemž první je (z horizontálního úhlu pohledu) tvořena jedním řádkem, druhá řádky čtyřmi (řádky jsou rozděleny vzhledem k počtu valenčních pozic na jednotlivá vertikálně odpovídající políčka). První tabulka zobrazuje VP predikátu v uvedeném významu. Jedná se o obecný větný vzorec obsahující počet valenčních pozic a jejich morfologicko-syntaktickou analýzu (údaj o slovním druhu a pádovém tvaru, popř. větnou realizaci valenční pozice) spolu se sémantickou charakteristikou v podobě selektivních sémantických tendencí. U některých pravovalenčních pozic mohou být navíc uvedeny poznámky o typickém zpřesnění slovesného děje rozvíjejícími členy. Tento řádek však nezachycuje veškerou morfologicko-syntaktickou a sémantickou „nabídku“ (tzn. všechna alternativní obsazení komplementu a jim odpovídající selektivní rysy⁹⁷) zobrazenou ve *Slovesech pro praxi*, nýbrž již možnosti vyselektovány vzhledem k příkladům (druhý řádek druhé tabulky). Tento záznam úzce koresponduje s prvním řádkem druhé tabulky, který explicitně popisuje obsazení valenčních pozic a VF.⁹⁸ Třetí řádek představuje v souladu s příklady konkrétní morfologicko-syntaktické určení valenčních pozic a zejména selektivních rysů. Poslední, čtvrtý řádek ukazuje návrh sémantických rolí participantů intenčního pole. Verbu finitu na tomto místě odpovídá údaj akčnost/neakčnost, tedy název obecné sémantické třídy, který je zařazen z důvodu těsné souvislosti s výběrem sémantických rolí. Tento záznam je chápán

---

⁹⁵ V této práci je užíván termín valenční pole, ve *Slovesech pro praxi* je pracováno s pojmem valenční potenciál.

⁹⁶ Např. údaj v závorce u slovesa *vidět* ve významu ‚vnímat zrakem, spatřovat‘ (II., 1/3) označuje, že se jedná jednak o druhou významovou možnost, jednak o první valenční strukturu z celkového počtu tří valenčních struktur v rámci tohoto druhého významu.

⁹⁷ Jedna alternativa však může obsahovat více možností jak z hlediska údajů morfologicko-syntaktických, tak sémantických. Pokud jde o levovalenční doplnění, údaj S nom (+příslušný selektivní rys) je uváděn vždy, i přestože je ve většině případů elidován. V těchto případech je podmět v políčku tabulky pod výrazem ‚někdo‘ zaznamenán náležitou zájmennou substitucí v kulaté závorce, jestliže je vyjádřen v předcházejícím verši, uvádí se v závorce tento výraz. Neobsazení podmětu konkrétní výrazovou jednotkou nebrání v její sémantické analýze, kterou představují následující políčka ve směru vertikálním. U VF morfologické hodnoty zachycovány nejsou.

⁹⁸ Oba zápisy jsou zdůrazněny tučným písmem. Tento způsob záznamu je inspirován podkladovým valenčním slovníkem a modifikován podle potřeb této práce. K zápisu jsou užity zkratky a symboly, jejichž souhrn je uveden v *Seznamu zkratek a značek* na konci práce.

jako východisko, vzhledem ke kterému se stanovují konkrétní sémantické role. E) Komentář: osvětlení informací zachycených v tabulkách jednotným způsobem, kdy je nejprve pozornost věnována valenčním, poté intenčním charakteristikám. Pokud více zkoumaných predikátů vykazuje stejný význam a zároveň VP, je tento celek zahrnut pod jeden společný komentář. V takovém případě je před bodem A uvedeno znaménko + a význam slovesa již není uváděn. Všechny analýzy v rámci jedné kapitoly jsou v jejím závěru zrekapitulovány (Shrnutí).

5.2 Slovesa vidět/vidět se

Tato kapitola představí valenční a intenční možnosti slovesa *vidět* v pěti jednotlivých analýzách, jeho reflexivní formu *vidět se* v rámci analýzy jedné.⁹⁹

1) Vidět

1a Píseň: *Výhledově*, album: *Rock debut č. 8* (1990) /příloha č. 1/

Úryvek textu: „Už **vidím** ty pevné/a nerozbitné/a nepromokavé/a dokonale symetricky šťastné krychle!“

Význam: ‚vnímat zrakem, spatřovat‘ (II., 1/3)

Val 1 S nom [+anim]	VF	Val 2 S acc [+omn (–qual)] Pozn.: často s tempor. nebo lok. určením
-------------------------------	-----------	--

někdo (já)	vidí vidím	něco krychle
S nom [+hum]	–	S acc [+inanim, metaf]
prožívateľ [+hum]	neakčnost	podnět [+inanim, metaf]

⁹⁹ Slovníkové heslo *VIDĚT* představuje valenční charakteristiky tohoto slovesa v šesti významech, podvojně heslo *VIDĚT SE/UVIDĚT SE* ve dvou významech. Blíže srov. Svozilová – Prouzová – Jirsová, 1997, s. 274-276.

+ **1b** Píseň: *Klidná píseň*, album: *Ryzí zlato* (1995) /příloha č. 2/

Úryvek textu: „A svět teďka **vidím**/už jenom z matrace/z úřadu práce volali, že už snad pro mě něco mají.“

Val 1	VF	Val 2
S nom [+anim]		S acc [+omn (–qual)] Pozn.: často s tempor. nebo lok. určením

někdo	vidí	něco
(já)	vidím	svět
S nom [+hum]	–	S acc [+inanim, metaf] teďka, z matrace
prožívateľ [+hum]	neakčnost	podnět [+inanim, metaf]

Komentář: valenční schopnosti slovesa *vidět* v rámci významu ‚vnímat zrakem, spatřovat‘ mohou být realizovány třemi možnými způsoby, přičemž nejčastější možnost realizace větného vzorce¹⁰⁰ je dokumentována právě korespondujícími příklady (**1a** a **1b**¹⁰¹). VP je v tomto případě charakteristické dvěma slovesnými doplněními, a to jednak zprava objektovým komplementem v akuzativu, jednak zleva subjektivou pozicí substantiva v nominativu, která není v obou příkladech lexikálně obsazena.¹⁰² Slovesný děj bývá specifikován fakultativními členy časové nebo místní povahy, což **1b** dokládá oběma způsoby současně. Z hlediska intence není pravovalenční pozice sémantickými rysy téměř omezena (vyjma typu kvality), tudíž její metaforické pojetí jak u **1a**, tak u **1b** není chápáno jako netypické. Těmto pozicím je na základě obou příkladů přiřazena participantská role podnětu, která je pro objektový komplement nevětné formy považována za příznačnou.¹⁰³ (A i přestože se z hlediska významového jedná spíše o abstraktum, což by mohlo vést i k přemýšlení o participantu informace, formální stránka, tj. nevětná podoba, vedla k udělení role podnětu.) Levovalenční

¹⁰⁰ Odlišné valenční struktury uvnitř jednoho významu jsou ve valenčním slovníku uváděny poslopně dle frekvence výskytu v dokladovém materiálu. Blíže srov. Svozilová – Prouzová – Jirsová, 1997, s. 274–275.

¹⁰¹ Obecným označením tohoto typu se bude (vedle výslovného znění) v komentářích povšechně odkazovat k příslušným příkladům.

¹⁰² U valence zleva nebude již nadále v komentářích uváděna morfologicko-syntaktická charakteristika, jelikož údaj S nom je v rámci všech analýz neměnný, rovněž lexikální neobsazení nebude vesměs dále komentováno, protože se jedná o „typický“ jev v kontextu vybraného písňového materiálu.

¹⁰³ Z hlediska Danešovy charakteristiky predikátů smyslového vnímání (srov. kapitola 4. 1).

pozice je vymezena širším sémantickým rysem životnosti, do kterého **1a** i **1b** bezvýhradně spadají, rys lidské bytosti je pouze bližším upřesněním. S tím souvisí mj. i určení sémantické role prožívatele jakožto nositele vjemů, jež se uplatňuje zvláště při prostém, bezděčném vnímání podnětů (s čímž je v souladu sémantická třída neakčnosti), které je implikováno opět oběma příklady.

1c Píseň: *1. Miluju tě 2. Nenávidím tě 3. Nechápu tě 4. Chci tě*, album: *Radost až na kost* (1993) /příloha č. 3/

Úryvek textu: „Hrnce, vařečky a talíře/čekají, až se z toho vylíže/v noci **vidí** ho, jak v kuchyni/hraje si na schovávanou se stíny.“

Význam: ‚vnímat zrakem, spatřovat‘ (II., 2/3)

Val 1 S nom [+anim]	VF	Val 2 S acc [+amin > coll]	Val 3 <i>jak SENT</i>
-------------------------------	-----------	--------------------------------------	---------------------------------

někdo	vidí	někoho	něco dělat
(hrnce, vařečky a talíře)	vidí	ho	jak v kuchyni...
S nom [+inanim antopomorf]	–	S acc [+hum]	<i>jak SENT</i>
prožívateľ [+inanim antopomorf]	neakčnost	podnět [+hum]	< podnět [+komplex]

+ **1d** Píseň: *A chce se žít*, album: *Na stanici polární* (2008) /příloha č. 4/

Úryvek textu: „Naposledy **jsem** ho **viděl** stát/ s nějakou holkou u kina/ tak milou, tak hezkou/ že by vás to samotný začalo zajímat.“

Val 1 S nom [+anim]	VF	Val 2 S acc [+anim > coll]	Val 3 INF
-------------------------------	-----------	--------------------------------------	---------------------

někdo	vidí	někoho	něco dělat
(já)	viděl jsem	ho	stát
S nom [+hum]	–	S acc [+hum]	INF
prožívateľ [+hum]	neakčnost	podnět [+hum]	< podnět [+komplex]

Komentář: druhou alternativu valenční struktury slovesa *vidět* ve významu ‚vnímat zrakem, spatřovat‘ představují příklady **1c** a **1d**. Na rozdíl od předešlé možnosti (II., 1/3) je VP navíc rozšířeno o druhou pozici komplementu rázu kvalifikačního. Jedná se o výraz nesubstantivní, jehož formální vyjádření může být realizováno buď vedlejší větou se spojovacím výrazem *jak*, nebo infinitivem. Oba tyto možné způsoby vyjádření jsou příkladově zastoupeny. Jak u **1c**, tak u **1d** je prvním pravovalenčním doplněním objektový komplement v akuzativu, který je sémanticky ohraničen rysem životnosti (včetně kolektivnosti), čemuž **1c** i **1d** odpovídá. Tomuto doplnění je u obou příkladů přidělena sémantická role podnětu, jejíž určení naplňuje svou sémantickou i formální podstatu bez větších výhrad. Druhým pravovalenčním doplněním je, jak již bylo uvedeno, kvalifikační komplement komplexního typu, který má u **1c** podobu větnou, u **1d** nominalizovanou a kterému byla taktéž přiřazena sémantická role podnětu, což souvisí se vzájemným vztahem prvního a druhého komplementu, a to tak, že participant podnět v pozici kvalifikačního komplementu (ať už ve formě vedlejší věty, anebo infinitivu) vyjadřuje činnost participantu podnětu v pozici komplementu objektového. Subjektová levovalenční pozice není v analyzované větné struktuře zastoupena ani u **1c**, ani u **1d** samostatným výrazem, nicméně u **1c** z předchozího verše (větné struktury) vyplývá, že se jedná o několikanásobný podmět, který svou významovou podstatou nespadá do sémantického ohraničení této pozice rysem životnosti, avšak vzhledem k uměleckému textu považujeme toto odchýlení „od normálu“ za běžné, a tak udělení sémantické role nositele vjemů čili prožívatele není nutno revidovat, a to zejména z důvodu prostého vnímání, které sloveso *vidět* v uvedeném významu představuje, což platí i pro druhý příklad **1d**.

1e Píseň: *Hezká holka*, album: *Bajkonur* (1997) /příloha č. 5/

Úryvek textu: „Protáhla se líně, dlouze zívla, v tu chvíli se mi děsně líbila/a myslím, že **jsem viděl** to, co ona viděla.“

Význam: ‚pozorovat, všimát si, poznávat, zjišťovat‘ (IV., 1/2)

Val 1 S nom [+hum]	VF	Val 2 rel SENT
------------------------------	-----------	--------------------------

někdo	vidí	něco
(já)	viděl jsem	to, co ona viděla
S nom [+hum]	–	rel SENT
příjemce informace [+hum]	akčnost	informace [+komplex, metař]

Komentář: na příkladu **1e** je představena první valenční organizace slovesa *vidět* ve významu ‚pozorovat, všimát si, poznávat, zjišťovat‘, jež je charakteristická VP s dvěma doplněními, které zleva zastupuje pozice subjektu, zprava komplexně pojatý objektový komplement vyjádřen vedlejší větou vztaznou (s korelativním základem). Při bližším zaměření se na uvedený význam je však možno zaregistrovat přechod smyslového vnímání k mentální činnosti, tedy k významu ‚prostřednictvím vnímání získat informaci‘, a sloveso *vidět* se v tomto významu jak z valenčního, tak z intenčního hlediska přidružuje k slovesům získávání informace *pochopit*, popř. *uvědomit si*¹⁰⁴ (resp. v tomto významu vykazuje stejné valenční a intenční uspořádání jako uvedené predikáty), které jsou charakteristické tím, že jejich levointenční participant příjemce informace není při získávání informace jednoznačně aktivní a pravointenční participant informace zasahuje vnitřní sféru příjemce. Tato zmíněná hlediska zcela s **1e** rezonují (a tak byla sémantická místa intenčního pole zaplněna participanty právě s těmito rolemi), k čemuž rovněž dopomáhá vymezení selektivních rysů obou pozic, převážně pak metaforické pojetí pozice zprava.

¹⁰⁴ Srov. s Svozilová – Prouzová – Jirsová, 1997, s. 73, 264, Daneš – Hlavsa a kol., 1987, s. 204.

2) Vidět se

2a Píseň: *Nehledám nic*, album: *Web Site Story* (2003) /příloha č. 6/

Úryvek textu: „Nehledám nic, a tak to brzo najdu/**vidím se** v zrcadle, dva lístky propadlé/umělý sníh sněží v úseku babylonských věží.“

Význam: ‚vnímat zrakem, spatřovat‘ (II., 1/3)

Val 1 S nom [+anim]	VF	Val 2 S acc [+omn (–qual)] Pozn.: často s tempor. nebo lok. určením
-------------------------------	-----------	--

někdo	vidí	někoho
(já)	vidím	se
S nom [+hum]	–	S acc [+hum] v zrcadle
agens > patiens [+hum]	akčnost	patiens [+hum]

Komentář: slovesu *vidět se* je ve valenčním slovníku vyčleněno samostatné heslo, avšak z důvodu významové (a valenční i sémantické) neshody je příklad **2a** zařazen k slovesu *vidět* a jeho druhé (už analyzované) významové možnosti ‚vnímat zrakem, spatřovat‘¹⁰⁵ a první valenční struktuře, v jejímž rámci je slovesem vyžadováno doplnění jak zprava, nejčastěji objektovým komplementem s akuzativní pádovou formou a širokým sémantickým ohraničením, tak subjektovou pozicí zleva, vymezenou rysem životnosti, jak již taktéž bylo popsáno v počátečním rozboru (**1a** a **1b**, viz výše). S tímto valenčním a intenčním vymezením se obě pozice příkladově naprosto shodují, stejně tak s možnou přítomností nevalenčního prostorového adverbiálního suplementu. Pokud jde o udělení sémantických rolí, dochází v tomto případě k odlišnosti vzhledem k předešlým analýzám (**1a** a **1b**), což je dáno tím, že sloveso u **2a** nabývá akčního charakteru, a to se projevuje změnou rolí participantů intenčního pole. Levovalenční pozici může v tomto ohledu příslušet sémantická role agentu, která je charakteristická schopností vykonávat činnost zpravidla záměrnou ze strany původce (proto se agens

¹⁰⁵ Rovněž „Danešův“ *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* řadí stejný příklad (tzn. *vidět se v zrcadle*) k druhému významovému bodu (‚vnímat zrakem‘) slovesa *vidět*. Srov. s Filipec – Daneš, 1978, s. 615.

označuje také jako původce děje). Specifický případ nastává, když se děj obrací zpět na agens sám a dochází k tzv. sémantické reflexivnosti, kdy u reflexivních konstrukcí tohoto typu (tedy kdy komplement v akuzativu vyjadřuje vzájemnou totožnost se subjektem¹⁰⁶) v sobě subjektivní účastník zahrnuje najednou roli agentu i pacientu (**2a**). Pacientem je potom označována nejpříznačnější sémantická role objektového komplementu, na niž (konkrétně v případě **2a**) je děj přímo zaměřen, tzn., že agens míří na patiens (sám sebe) svou smyslovou činností.¹⁰⁷

Shrnutí: slovesa *vidět* a *vidět se* byla představena dohromady v šesti analýzách, z čehož v pěti případech (**1a**, **1b**, **1c**, **1d** a **2a**) byl zastoupen význam ‚vnímat zrakem, spatřovat‘, jehož větný vzorec odpovídal jednak dvojvalenční struktuře SUBJ (S nom) – VF – KOMPL (S acc) u **1a**, **1b** a **2a**, jednak trojvalenční struktuře SUBJ (S nom) – VF – KOMPL (S acc) – KOMPL (*jak* SENT/INF) u **1c** a **1d**. V jednom případě (**1e**) byl zastoupen význam ‚pozorovat, všimnout si, poznávat, zjišťovat‘ s dvojvalenčním polem SUBJ (S nom) – VF – KOMPL (rel SENT). Pokud jde o první význam a první možnosti realizace valenční struktury, příkladová doplnění (zprava i zleva) zcela odpovídala z hlediska obecné valenční organizace, morfologicko-syntaktické i sémantické analýzy (restrikce selektivních sémantických rysů) svému „předobrazu“ vytčenému ve *Slovesech pro praxi*. Intenční pole bylo u **1a** a **1b** doplněno účastníky se sémantickou rolí proživatele (subjekt) a podnětu (objekt), u **2a** se vzhledem k reflexivní podobě slovesa *vidět* (s volným morfémem *se*) a vzhledem k proměně obecné sémantické třídy (neakčnost → akčnost) uplatnila dvojrole agens – patiens (subjekt) a role patiens (objekt). Ostatní zkoumaná slovesa *vidět*, jež nebyla zařazena do těchto jednotlivých analýz, se bez výjimky vyskytovala v uvedeném významu a VP, rovněž vykazovala naprosté korespondence s valenčním slovníkem jak v aspektu valenčním, tak intenčním. Druhá popsaná valenční struktura téhož významu se stejně tak ve všech výše zmíněných bodech shodovala s podkladovým slovníkem (vyjma odchýlení v oblasti sémantických tendencí u **1c**). Sémantická místa intenčního pole byla zaplněna účastníky s rolí proživatele (subjekt) a podnětu v obou pravovalenčních pozicích. Posledně jmenovaný význam zasahoval již do sféry myšlení, což se projevilo ponejvíce ve výběru sémantických rolí účastníků. Objektové pozici byla vymezena role informace, subjektivní pozici pak role příjemce informace.

¹⁰⁶ Srov. s Králíková, 1981, dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=2777>, MČ 3, , 1987, s. 44.

¹⁰⁷ MČ 3, 1987, s. 34, 44, 51, 54, 175.

VP (spolu se sémantickými rysy) opět neprokazovalo žádný výkyv od podkladového slovníku.

5.3 Sloveso dívat se

V této kapitole budou v pěti dílčích analýzách předvedeny valenční a intenční schopnosti slovesa *dívat se*.¹⁰⁸

3a Píseň: *Hodinový hotel*, album: *Rock debut č. 8* (1990) /příloha č. 7/

Úryvek textu: „Kytky v klopě vahnou/**dívám se** okolo po stínech/ kterou?! No a přeci žádnou.“

Význam: ‚upírat zrak (na nějaký cíl, nějakým směrem, nějakým způsobem), spočívat zrakem, pohledem‘ (I., 1/5)

Val 1 S nom [+anim]	VF	Val 2 na S acc < praep S [+dir U anim/inanim]
-------------------------------	-----------	--

někdo	se dívá	na něco
(já)	dívám se	po stínech
S nom [+hum]	–	praep S [+inanim]
agens [+hum]	akčnost	patiens [+inanim]

+ **3b** Píseň: *O malým durmánkovi*, album: *Nic složitýho* (2000) /příloha č. 8/

Úryvek textu: „Malej durmánek má malej problém/**díval se** na učitelku skrz zelený pravítko/domů se mu nechce a nechce.“

¹⁰⁸ Podvojně heslo *DÍVAT SE/PODÍVAT SE* předkládá valenční charakteristiky těchto sloves v celkem devíti významech. Blíže srov. Svozilová – Prouzová – Jirsová, 1997, s. 43–45.

Val 1 S nom [+anim]	VF	Val 2 <i>na</i> S acc < praep S [+dir U anim/inanim]
-------------------------------	-----------	---

někdo	se dívá	na něco
(malej durmánek)	díval se	na učitelku
S nom [+hum]	–	<i>na</i> S acc [+hum]
agens [+hum]	akčnost	patiens [+hum]

+ **3c** Píseň: *Však jednou budu taky mladý*, album: *Radost až na kost* (1993) /příloha č. 9/

Úryvek textu: „Stáli jsme uprostřed místnosti/a **dívali se** na ty nahý zadky/a jediný, co se dalo dělat/bylo rychle zmizet zpátky.“

Val 1 S nom [+anim]	VF	Val 2 <i>na</i> S acc < praep S [+dir U anim/inanim]
-------------------------------	-----------	---

někdo	se dívá	na něco
(my)	dívali (jsme) se	na zadky
S nom [+hum]	–	<i>na</i> S acc [+pars hum]
agens [+hum]	akčnost	patiens [+pars hum]

Komentář: sloveso *dívat se* ve své prvotní významové definici ‚upírat zrak, spočívat zrakem, pohledem‘ a první valenční možnosti vyžaduje doplnění jak subjektovou pozicí, tak objektovým komplementem v předložkovém pádě substantiva, což dokládají všechny tři příklady. V souvislosti se specifickým významem předložky je celkově ovlivněna sémantická povaha komplementu, která tímto nevyplývá jen z valence slovesa (jako u bezpředložkového komplementu, srov. předešlé analýzy predikátu *vidět/se* v kapitole 5. 2), nýbrž se v ní zároveň prosazuje příslušný význam předložky. V příkladu **3a** je užitá předložka *po* (+ lokál), která zprostředkovává vztah

slovesného významu s významem jmenným tím, že umožňuje vyjádřit volní (smyslový) pohyb (zrakové činnosti) směrem k něčemu (odtud též sémantický rys směrnosti), s čímž v tomto případě také souvisí průnik významového odstínu „kam“, typického pro ADV [+loc], a to vzhledem k směřování děje (smyslové činnosti) k nějakému místu (cíli). Předložka *po* (+ lokál) může být (s mírným významovým posunem) vyjádřena též alternativou *na* (+ akuzativ), u které význam předložky ustupuje spíše do pozadí, ale i přesto lze i tento předložkový význam spojit s vyjádřením směru děje a jeho cíle. (Tuto kombinaci zastupují zbylé dva příklady. Cílem děje zde ale není místo, nýbrž živá osoba u **3b** či část lidského těla u **3c**.) Častá je rovněž možnost větné realizace předložkového komplementu v akuzativu (viz dále **3d** a **3e**). Slovesa *dívat se* s komplementem v obou uvedených předložkových formách představují záměrnou smyslovou činnost, jež je spojená s reagováním na nějaký impuls, kterým je myšlen objekt smyslové činnosti, nebo lépe cíl, na nějž je zaměřena smyslová činnost.¹⁰⁹ Z toho vyplývá, že jde o predikáty akčního charakteru, což se promítá do stanovení sémantických rolí participantů. Ve všech třech příkladech odpovídá intencímu poli zleva participant agens jakožto původce děje, resp. smyslové činnosti, zprava patiens, tedy participant, na který agens svou smyslovou činnost míří. Patiens může být (u **3a**, **3b** i **3c**) blíže specifikován jako podnět, avšak v souvislosti s jednoznačným odlišením záměrné (volní) a nezáměrné (bezděčné) činnosti, je participant podnět v této práci cíleně volen tam, kde predikát nevykazuje záměrnou činnost (tj. ve významu neakčním)¹¹⁰, naproti tomu participant patiens (ač v širokém slova smyslu) u činnosti záměrné, tedy akční povahy. (Srov. např. opět analýzy se slovesem *vidět*.)

3d Píseň: *Nedotýkej se mě*, album: *Ryzí zlato* (1995) /příloha č. 10/

Úryvek textu: „Prostředkem města teče unavená řeka/a já **se dívám**, co všechno odplouvá/jsem vyrovnanej – kousek chybí, kousek přebývá.“

Význam: ‚pozorovat, sledovat (nějaké dění, nějaký výtvar atd.)‘ (II., 1/1)

¹⁰⁹ MČ 3, 1987, s. 44, 54, 195, 197, MČ 2, 1986, s. 198, Daneš – Hlavsa a kol., 1987, s. 218–223, Filipec – Daneš, 1978, s. 238–299, 345.

¹¹⁰ Výjimky jsou u příslušných příkladů vysvětleny.

Val 1 S nom [+hum]	VF	Val 2 (<i>na to,</i>) rel SENT
------------------------------	-----------	--

někdo	se dívá	na něco
(já)	dívám se	(<i>na to,</i>) co všechno odplouvá
S nom [+hum]	–	rel SENT
příjemce informace [+hum]	akčnost	informace [+komplex, metař]

+ **3e** Píseň: *Goin' blind*, album: *Nic složitýho* (2000) /příloha č. 11/

Úryvek textu: „Po celý čas/vstávám a padám/a taky **se dívám**/kam až jsem došel/
a pořád nevím/ kde je dole.“

Val 1 S nom [+hum]	VF	Val 2 (<i>na to,</i>) rel SENT
------------------------------	-----------	--

někdo	se dívá	na něco
(já)	dívám se	(<i>na to,</i>) kam až jsem došel
S nom [+hum]	–	rel SENT
příjemce informace [+hum]	akčnost	informace [+komplex, metař]

Komentář: příklady **3d** a **3e** představují druhou významovou možnost slovesa *dívat se* ‚pozorovat, sledovat‘ a v tomto významu jedinou valenční organizaci, kde je valenční pole zaplněno zleva subjektovou pozicí a zprava objektovým komplementem v akuzativu, který je vyjádřen vedlejší větou vztažnou, jak již bylo výše zmíněno, a tudíž nabývá komplexního charakteru. V souvislosti s uvedeným významem nastává podobná situace jako u **1e** (srov. kapitolu 5. 2), totiž posun k duševní aktivitě, a sloveso *dívat se* se významově, valenčně i intenčně přimyká k predikátu myšlení,

resp. získávání informace *představit si*¹¹¹, jenž si do svého intenčního pole žádá participanty se sémantickými rolemi příjemce informace (selektivně vymezeného rysem lidské bytosti) a informace, přičemž příjemce je při získávání informace aktivní a informace označuje vnitřní procesy v mysli příjemce.¹¹² S těmito charakteristikami jsou oba příklady ve shodě, a z toho důvodu byly označeny uvedenými sémantickými rolemi. (K participantu informace je třeba ještě dodat, že je v obou případech, jak vidno, pojat obrazně, což ovšem nestírá jeho výše předložený popis a nikterak nebrání v udělení právě této role.)

Shrnutí: v pěti jednotlivých analýzách bylo představeno *dívat se*, a to ve dvou svých významech. Příklady **3a**, **3b** a **3c** prezentovaly významovou formulaci ‚upírat zrak (na nějaký cíl, nějakým směrem, nějakým způsobem), spočívat zrakem, pohledem‘, jejíž větný vzorec odpovídal dvojvalenčnímu poli SUBJ (S nom) – VF – KOMPL (praep S/na S acc), význam ‚pozorovat, sledovat (nějaké dění, nějaký výtvar atd.)‘ byl zastoupen příklady **3d** a **3e** a dvojvalenční možností SUBJ (S nom) – VF – KOMPL (rel SENT). V rámci prvního významového znění byly participantům intenčního pole určeny sémantické role agens (subjekt) a patiens (objekt), v rámci druhého pak příjemce informace (subjekt) a informace (objekt), což souviselo se zapojením významového odstínu mentální povahy. (Zbylá slovesa *dívat se*, která nebyla zahrnuta do analýz, se přidružovala k druhému významovému východisku, avšak s tím rozdílem, že v pravovalenční pozici byl uplatněn objektový komplement v podobě *jak SENT* bez metaforické sémantické selekce.) Ve valenčním i sémantickém uspořádání v rámci obou popsaných významů a jim odpovídajících valenčních struktur nebylo vzhledem k podkladovému valenčnímu slovníku identifikováno žádné odchýlení ani v jednom z pěti rozebraných příkladů.

---

¹¹¹ Jedná se pouze o reprezentativní druh slovesa myšlení, nikoliv o jediný, se kterým se zkoumané sloveso valenčně a intenčně shoduje. (To stejné platí u všech obdobných příkladů, vyjma **4d**, srov. kapitulu 5. 4)

¹¹² Daneš – Hlavsa a kol., 1987, s. 204. Srov. s Svozilová – Prouzová – Jirsová, 1997, s. 175.

5. 4 Ostatní slovesa vázaná na zrak (hledět, pozorovat, prohlédnout/prohlédnout si, sledovat, spatřit)

V této kapitole budou ukázány valenční a intenční schopnosti ostatních druhů sloves vázaných na zrak.¹¹³ Sloveso *hledět*¹¹⁴ bude představeno v jedné analýze, sloveso *pozorovat*¹¹⁵ ve dvou analýzách, sloveso *prohlédnout*¹¹⁶ opět v analýze jedné, stejně tak sloveso *prohlédnout si*. Sloveso *sledovat*¹¹⁷ bude prezentováno ve třech analýzách a v analýze jedné nakonec sloveso *spatřit*¹¹⁸.

1) Sloveso hledět

4a Píseň: *Ne, ted' ne*, album: *Rock debut č. 8* (1990) /příloha č. 12/

Úryvek textu: „Lidi stojí ve frontě na štěstí/strachy už radši vůbec nic neříkají/upřeně **hledí** na barevný plakáty.“

Význam: ‚dívat se‘ (v I. významu): ‚upírat zrak, spočívat zrakem, pohledem‘ (I., 1/5)

Val 1 S nom [+anim]	VF	Val 2 <i>na</i> S acc < praep S [+dir U anim/inanim]
-------------------------------	-----------	---

někdo (lidi)	hledí hledí	na něco na plakáty
S nom [+hum]	–	<i>na</i> S acc [+inanim]
agens [+hum]	akčnost	patiens [+inanim]

¹¹³ Uvedeným slovesům nejsou vyhrazeny samostatné kapitoly z důvodu nízkého počtu výskytu (srov. tabulku č. 3, kapitola 5. 1), a tudíž nejsou, oproti předešlým slovesům vázaných na zrak (*vidět, dívat se*), jejich počty pro jednotlivé analýzy redukovány.

¹¹⁴ Slovníkové heslo *HLEDĚT* předkládá valenční a intenční charakteristiky tohoto slovesa ve čtyřech významech. Blíže srov. Svozilová – Prouzová – Jirsová, 1997, s. 62–63.

¹¹⁵ Slovníkové heslo *POZOROVAT* představuje valenční a intenční schopnosti tohoto slovesa ve třech významech. Blíže srov. Svozilová – Prouzová – Jirsová, 1997, s. 162.

¹¹⁶ Slovníkové heslo *PROHLÉDNOUT* předkládá valenční a intenční charakteristiky tohoto slovesa ve čtyřech významech, podvojně heslo *PROHLÉDNOUT SI/PROHLÍŽET SI* v jednom významu. Blíže srov. Svozilová – Prouzová – Jirsová, 1997, s. 166.

¹¹⁷ Slovníkové heslo *SLEDOVAT* uvádí valenční a intenční charakteristiky tohoto slovesa v osmi významech. Blíže srov. Svozilová – Prouzová – Jirsová, 1997, s. 215–216.

¹¹⁸ Slovníkové heslo *SPATŘIT* představuje valenční a intenční schopnosti tohoto slovesa v jednom významu. Blíže srov. Svozilová – Prouzová – Jirsová, 1997, s. 226.

Komentář: sloveso *hledět* u **4a** zastupuje základní význam ‚dívat se: upírat zrak, spočívat zrakem, pohledem‘ a v jeho rámci první valenční organizaci, jež je příznačná valenčním polem se dvěma doplněními, a to jednak subjektivou pozicí zleva, jednak objektovým komplementem v předložkovém akuzativním pádě zprava. Tento význam se shoduje s první významovou definicí a první valenční organizací slovesa *dívat se*, s čímž taktéž souvisí shodné valenční a sémantické charakteristiky předložené ve valenčním slovníku (srov. kapitolu 5. 3, příklady **3a**, **3b**, **3c**). Jak již bylo u těchto příkladů napsáno, sémantická podstata komplementu rázu objektového v předložkovém pádě je ovlivněna významem té které předložky. Předložka *na* (s akuzativem) u **4a** poskytuje možnost vystihnout směrový aspekt děje, resp. pohyb zrakové činnosti směrem k nějakému cíli. S významem slovesa *hledět* je v tomto příkladu spjata záměrná aktivita ve smyslu „zírání“ na nějaký objekt (tedy na cíl smyslové činnosti), která se promítá do výběru sémantických rolí participantů.¹¹⁹ V této návaznosti subjektu odpovídá role agentu, objektovému komplementu role patientu. Participant *patiens* je možno dále zpřesnit jako podnět, ale vzhledem k formulování chápání rozdílností těchto dvou typů (v této práci) je role patientu v tomto případě více vyhovující. (Srov. kapitolu 5. 3.)

2) Sloveso pozorovat

4b Píseň: *Kam se dožijem?*, album: *Na stanici polární* (2008) /příloha č. 13/

Úryvek textu: „Proto jsem jezdil v noci bez světel/po šesti tequillách a pěti jointech/ v protisměru a **pozoroval** stíny stromů pod kopcem, ozářené jen měsícem.“

Význam: ‚soustředěně sledovat zrakem, dívat se‘ (I., 1/1)

---

¹¹⁹ MČ 3, 1987, s. 44, 54, 195, 197, MČ 2, 1986, s. 198, Daneš – Hlavsa a kol., 1987, s. 218–223, Filipec – Daneš, 1978, s. 238–299.

Val 1 S nom [+anim]	VF	Val 2 S acc [+omn (–mental)]
-------------------------------	-----------	--

někdo	pozoruje	něco
(já)	pozoroval (jsem)	stíny
S nom [+hum]	–	S acc [+inanim]
agens [+hum]	akčnost	patiens [+inanim]

+ **4c** Píseň: *Láska*, album: *Na stanici polární* (2008) /příloha č. 14/

Úryvek textu: „Ukazuju ti svoje tajný místa a poznávám ty tvoje/sedíme na lavičce a **pozorujem** zoufalé a marné pouliční boje.“

Val 1 S nom [+anim]	VF	Val 2 S acc [+omn (–mental)]
-------------------------------	-----------	--

někdo	pozoruje	něco
(my)	pozorujem(e)	boje
S nom [+hum]	–	S acc [+inanim]
agens [+hum]	akčnost	patiens [+inanim]

Komentář: příklady **4b** a **4c** zastupují sloveso *pozorovat* ve svém prvním významu ‚soustředěně sledovat zrakem, dívat se‘ a první (a zároveň jediné) valenční struktuře, která představuje větný vzorec s dvěma pozicemi, a to levovalenční a pravovalenční, jež je zastoupena objektovým komplementem v akuzativu. Pokud se jedná o ohraničení sémantickými rysy, není jimi objektová pozice téměř omezena (vyjma rysu označujícího mentální jevy, sféru), a tak předmět neživotného charakteru jak u **4b**, tak u **4c** do této sémantické selekce spadá, stejně tak rys lidské bytosti subjektové pozice spadá u obou příkladů do širšího vymezení životnosti. Participantům intencního pole jsou na základě významového komponentu akčnosti zkoumaného slovesa přiřazeny sémantické role agentu (subjektu) a patientu (objektovému

komplementu). Tyto role byly vybrány z toho důvodu, že je možno vysledovat záměrnou činnost ze strany původce děje, který cíleně zaměřuje na *patiens* svou smyslovou (zrakovou) aktivitu.¹²⁰ Participant *patiens* může mít zároveň roli podnětu (jako u **4a**), avšak v souladu se zmíněným akčním charakterem slovesa *pozorovat* není bližší specifikace role pacientu využita.

3) Sloveso prohlédnout/prohlédnout si

A) Sloveso prohlédnout

4d Píseň: *Panenky*, album: *Dutý, ale free* (2006) /příloha č. 15/

Úryvek textu: „Skutečnost je víc než děsí/obě najednou **prohlédnou**/jsou tu jen ty černé lesy/do kterých jdou s velkou obavou.“

Význam: ve *Slovesech pro praxi* odpovídající význam nenalezen.¹²¹

Příruční slovník jazyka českého: „získati si správný názor, nabýti správného názoru, vzpamatovati se z omylu, ze zlého jednání“¹²²

Slovník spisovného jazyka českého: „získat si správný názor, pochopit, poznat pravý stav něčeho“^{123, 124, 125}

Val 1	VF
-------	----

někdo	prohlédne
obě	prohlédnou
S nom [+hum]	–
agens [+hum]	akčnost

¹²⁰ MČ 3, 1987, s. 30, 33, 44, 54.

¹²¹ Z tohoto důvodu nebyl příklad **4d** přiřazen k žádnému významu a valenční struktuře podkladového slovníku, a proto také políčka první tabulky nejsou (vzhledem k odlišení tabulek, resp. zápisů vzešlých ze slovníku) specifikována korespondujícími údaji. (Jiný případ nezaznamenání těchto údajů v první tabulce nastává u **6e**, srov. kapitulu 5. 6.)

¹²² Hujer a kol., (1935–1957) 2007, dostupné z: <http://bara.ujc.cas.cz/psjc> (slovníkové heslo *prohlédnouti*).

¹²³ Havránek a kol., (1960–1971) 2011, dostupné z: <http://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?db=ssjc> (slovníkové heslo *prohlédnouti*).

¹²⁴ *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* význam odpovídající příkladu **4d** neuvádí. Srov. Filipec – Daneš, 1978, s. 387.

¹²⁵ Oba předložené slovníkové významy budou v následujícím komentáři „shrnuty“ jako prozření, což je dáno tím, že význam (resp. jeden z významů) slovesa *prozřít* splývá s těmito významovými charakteristikami slovesa *prohlédnout* (u **4d**), viz dále.

Komentář: význam slovesa *prohlédnout* v příkladu **4d** v sobě implikuje prozření (tedy ‚proniknutí poznání, pochopení‘^{126, 127}) a touto významovou eventualitou vybočuje z možných významů slovesa *prohlédnout* předložených ve *Slovesech pro praxi*. Lze sice vyzorovat významovou blízkost s druhým významem ‚zjistit pravou podstatu, odhalit, odkrýt‘, který valenční slovník u popisovaného slovesa nabízí, avšak valenční struktura (odpovídající tomuto významovému znění¹²⁸) s pravovalenčním doplněním pozicí objektového komplementu se neshoduje s valenčními schopnostmi slovesa *prohlédnout* u **4d**, jelikož dané sloveso ve významu ‚prozřít‘ nevyžaduje doplnění zprava, což je možno doložit na příkladech, které *Příruční slovník jazyka českého* i *Slovník spisovného jazyka českého* k výše uvedeným významům přiřazuje.¹²⁹ Rovněž sloveso *prozřít* nevyžaduje obsazení pravovalenční pozice¹³⁰, a tak lze v této souvislosti hovořit o přimknutí slovesa *prohlédnout* ke slovesu (myšlení) *prozřít* jak z významového, tak z valenčního hlediska. Pokud se jedná o pozici levovalenční, je v souvislosti s analyzovaným výrazem ohraničena sémantickým rysem lidské bytosti, z pohledu intenčního ji dále byla přidělena sémantická role agentu, a to s ohledem na aktivní činnost (tedy účelné myšlenkové pochody vedoucí k ‚pochopení‘), jež je implikována ve slovesném významu. Touto specifickou mozkovou činností je pak zajištěn přechod smyslového vnímání do sféry myšlení, resp. sloveso *prohlédnout* přechází (v daném významu) ke slovesům myšlení.

---

¹²⁶ Hujer a kol., (1935–1957) 2007, dostupné z: <http://bara.ujc.cas.cz/psjc> (slovníkové heslo *prozřít*), srov. s Havránek a kol., (1960–1971) 2011, dostupné z: <http://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?db=ssjc> (slovníkové heslo *prozřít*).

¹²⁷ *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* toto slovníkové heslo neuvádí, rovněž *Slovesa pro praxi* sloveso *prozřít* do svého zkoumání nezařazují.

¹²⁸ U významu ‚zjistit pravou podstatu, odhalit, odkrýt‘ je ve valenčním slovníku předložena jen jedna valenční struktura slovesa *prohlédnout*, a to s větným vzorcem SUBJ (S nom) – VF – KOMPL (S acc/že SENT). Srov. Svozilová – Prouzová – Jirsová, 1997, s. 166.

¹²⁹ *Příruční slovník jazyka českého* v rámci významu ‚získati si správný názor, nabýti správného názoru, vzpamatovati se z omylu, ze zlého jednání‘ uvádí např.: ‚Mluvíš to ty? A cože jsi tak najednou prohlédl?‘ ‚ušklíbl se Ladislav., nebo Pozdě, pozdě, pozdě prohlídl jsem!‘ Zdroj: Hujer a kol., (1935–1957) 2007, dostupné z: <http://bara.ujc.cas.cz/psjc> (slovníkové heslo *prohlédnout*). *Slovník spisovného jazyka českého* v obdobném významu ‚získat si správný názor, pochopit, poznat pravý stav něčeho‘ dokládá příklad *Je nehodný, ale snad přece prohledne a se napraví*. Zdroj: Havránek a kol., (1960–1971) 2011, dostupné z: <http://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?db=ssjc> (slovníkové heslo *prohlédnout*).

¹³⁰ Toto tvrzení je možno rovněž doložit na příkladech ze slovníků. *Příruční slovník jazyka českého* uvádí např.: *Usmívám se jako ten, kdo prozřel*. Zdroj: Hujer a kol., (1935–1957) 2007, dostupné z: <http://bara.ujc.cas.cz/psjc> (slovníkové heslo *prozřít*, lístkový výpisek z kartotéky lexikálního archivu), *Slovník spisovného jazyka českého*, např.: *Udělal chybu, ale včas prozřel*. Zdroj: Havránek a kol., (1960–1971) 2011, dostupné z: <http://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?db=ssjc> (slovníkové heslo *prozřít*).

B) Sloveso prohlédnout si

4e Píseň: 17 B, album: *Furt rovně* (1992) /příloha č. 16/

Úryvek textu: „V noci se mi zdálo, že už jsem na tebe zapomněl/ráno **prohlídl** jsem si v zrcátku svůj nový obličej.“

Význam: ‚pohledem obsáhnout, učinit prohlídku‘ (I., 1/1)

Val 1 S nom [+hum > coll]	VF	Val 2 S acc [+anim] v [+concr] v [+opus] v [+natur] v [+region]
-------------------------------------	-----------	---

někdo	si prohlédne	něco
(já)	prohlídl (jsem) si	obličej
S nom [+hum]	–	S acc [+pars hum]
agens [+hum]	akčnost	patiens [+pars hum]

Komentář: na základě příkladu 4e je zastoupen jediný význam slovesa *prohlédnout si*^{131, 132} ‚pohledem obsáhnout, učinit prohlídku‘ a zároveň jediná valenční struktura představující valenční pole jednak s pozicí subjektovou, jednak s pozicí objektového komplementu ve formě akuzativu, která je ohraničena větší skupinou možných sémantických rysů, z nichž by mohl být pro příklad 4e vybrán rys konkrétnosti (jímž se chápe zdroj smyslového vjemu, tedy konkrétnum vyvolávající smyslové vnímání¹³³), avšak selekce rysem zdůrazňujícím část lidského těla je specifitější. Pokud se jedná o udělení sémantických rolí, odpovídá subjektové pozici

¹³¹ Na rozdíl od již analyzované reflexivní formy *vidět se*, kde je volný morfém *se* chápán jako doplnění objektového typu (srov. kapitolu 5. 2, příklad 2a), je zvrtné sloveso *prohlédnout si* pokládáno za jednu syntaktickou jednotku (podobně jako sloveso *dívat se*, zde se ale jedná o reflexivum tantum). Zdroj: Králíková, 1981, dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=2777>.

¹³² Z hlediska převážně sémantického se zvrtnými slovesy dativního typu zabývá např. F. Štícha (1981), jenž vyčleňuje několik jejich druhů. Příklad 4e by spadal pod reflexiva posesivní vyjadřující děj, který (mj.) zasahuje část těla subjektu (typ *mýt si ruce*). Pro tento typ je příznačné, že některým útvarům sloveso + *si* konkurují reflexiva s komponentem *se* (např. *utřít si ruce – utřít se*), což by mohlo platit i pro příklad 4e (*prohlédnout si obličej – prohlédnout se*). Dativního typu se pak užije tehdy, kdy se konkrétně vyjadřuje ta část těla, jež má být daným dějem zasažena. Zdroj: Štícha, 1981, dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6268>, srov. s Štícha, 1975, dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5839>.

¹³³ Obširnější pojednání o tomto sémantickém rysu je uvedeno v kapitole 5. 5 (komentář k příkladům 5a – 5e).

role agentu, objektové pozici role patientu, a to v souladu s akčním charakterem zkoumaného slovesa. V tomto ohledu lze zaznamenat cílevědomou zrakovou činnost, kterou agent na patiens zaměřuje.¹³⁴ I v tomto případě nastává stejná situace jako u předešlých příkladů této skupiny (**4a**, **4b**, **4c**), totiž možnost bližšího zpřesnění patientu rolí podnětu, jež však není akceptována.

4) Sloveso sledovat

4f Píseň: *Matahari*, album: *Nic složitýho* (2000) /příloha č. 17/

Úryvek textu: „Dál **sleduju** karavanu oknem do ulice/časně k ránu, jak říkám, nářadí jsem vrátil a odepsal se z knihy návštěv.“

Význam: ‚provázet pohledem, pozorovat (zrakem, nějakým přístrojem)‘ (III., 2/2)

Val 1	VF	Val 2
S nom [+anim > coll]		S acc [+sit] v [+anim]

někdo	sleduje	něco
(já)	sleduju	karavanu
S nom [+hum]	–	S acc [+sit]
agens [+hum]	akčnost	patiens [+sit]

+ **4g** Píseň: *Výprodej*, album: *Web Site Story* (2003) /příloha č. 18/

Úryvek textu: „Jen **sleduju** výprodej upomínkových předmětů/monofonní symfonii slov, beze slov.“

¹³⁴ MČ 3, 1987, s. 44, 54.

Val 1 S nom [+anim > coll]	VF	Val 2 S acc [+sit] v [+anim]
--------------------------------------	-----------	--

někdo	sleduje	něco
(já)	sleduju	výprodej
S nom [+hum]	–	S acc [+sit]
agens [+hum]	akčnost	patiens [+sit]

+ **4h** Píseň: *Miluju*, album: *Dutý, ale free* (2006) /příloha č. 19/

Úryvek textu: „Z bezpečí cukrárny za hradbou rakviček se šlehačkou/skrz vadnoucí umělé květiny ve výloze **sleduju**, jak prší.“

Val 1 S nom [+anim > coll]	VF	Val 2 <i>jak SENT</i>
--------------------------------------	-----------	---------------------------------

někdo	sleduje	něco
(já)	sleduju	jak prší
S nom [+hum]	–	<i>jak SENT</i>
agens [+hum]	akčnost	podnět [+komplex]

Komentář: příklady **4f**, **4g** a **4h** představují třetí významovou možnost slovesa *sledovat*, tedy ‚provázet pohledem, pozorovat zrakem‘, která svou druhou valenční strukturu realizuje valenčním polem s dvěma doplněními, a to subjektem zleva a objektovým komplementem zprava. (Příklad **4g** by mohl být zařazen pod význam pátý ‚věnovat pozornost‘, zřejmě lépe vystihující podstatu děje, avšak i v tomto významu se uplatňuje stejná valenční struktura¹³⁵ a obdobné ohraničení obou pozic sémantickými rysy, jen s těmi rozdíly, že levovalenční pozici je navíc přiřazen rys instituce a rys životnosti je zúžen na rys lidské bytosti, u pravovalenční pozice se vedle rysu životnosti

¹³⁵ U slovesa *sledovat* je ve významu ‚věnovat pozornost‘ v podkladovém slovníku předložena jedna valenční struktura, a to s větným vzorcem SUBJ (S nom) – VF – KOMPL (S acc). Srov. Svozilová – Prouzová – Jirsová, 1997, s. 216.

a situace prosazuje ještě sémantický rys označující mentální jevy. Vzhledem k tomu, že u příkladu **4g** nebyly u pozice zprava využity rysy „navíc“ (uvedeny ve *Slovesech pro praxi* u významu ‚věnovat pozornost‘), že odlišení sémantických rysů životnosti a lidské bytosti nehraje v tomto případě žádnou roli a že význam ‚provázet pohledem, pozorovat zrakem‘ je možno slovesu *sledovat* (u **4g**) rovněž přisoudit, není tomuto příkladu věnována samostatná analýza.) Pravovalenční pozice je, jak již bylo výše zmíněno, obsazena objektovým komplementem, který může být realizován buď formou nevětnou substantivem v akuzativu (**4f** a **4g**), nebo vedlejší větou spojkovou se spojkou *jak* (**4h**). Spojka *jak* je u sloves smyslového vnímání považována za klasický spojovací prostředek větné alternativy členu S acc (srov. kapitolu 4. 1) a její užití je provázáno významovými důsledky, a to jednak z obecného hlediska, jednak v souvislosti s volbou sémantické role větné formy objektového komplementu. Pokud jde o první možnost, souvětí s vedlejší větou uvozenou spojovacím prostředkem *jak* vystihuje popis daného vjemu, a tudíž vyjadřuje názorné představování děje (hotového nebo v jeho průběhu),¹³⁶ pokud se jedná o volbu sémantické role, připadá komplexně vyjádřené objektové pozici se spojkou *jak* role podnětu, což takto definoval F. Daneš ve *Větných vzorcích v češtině*¹³⁷. Toto pojetí je dodrženo, i když, jak bylo uvedeno v kapitole 5. 3 (v komentáři k příkladům **3a** – **3c**), ohledně udělení sémantické role podnětu objektovému komplementu byla pro potřeby této práce určena jiná kritéria týkající se (ne)záměrnosti děje (srov. tamtéž). Levovalenční pozici odpovídá *jak* u tohoto příkladu, tak u obou předešlých (**4f** a **4g**) sémantická role agentu, pravovalenční pozici (**4f** a **4g**) role pacientu. Tento výběr je motivován akční složkou slovesného významu. V tomto ohledu, stejně jako u **4e**, lze identifikovat vědomou aktivitu, kterou agens iniciuje směrem k pacientu.¹³⁸

5) Sloveso spatřit

4i Píseň: *Zloději života*, album: *Takže dobrý* (2010) /příloha č. 20/

Úryvek textu: „Pak jsme se nějak ztratili a já ho **spatřil** po dvaceti letech, jak se vleče zlitý městem, raději jsem přešel na druhou stranu.“

¹³⁶ Na rozdíl od užití spojky *že* (která je pokládána za druhou nejčastější alternativu připojení vedlejší věty spojkové u dominujících predikátů smyslového vnímání ve větě řídicí), jejíž přítomnost signalizuje souvětí prostě referující o vnímaném faktu (srov. např.: *Se zmrazeným úsměvem kněžna vyslechla, že je nutno zůstat. X Vtom slyšel, jak řinklo sklo v prvním patře.*). Zdroj: MČ 3, 1987, s. 514.

¹³⁷ Daneš – Hlavsa a kol., 1987, s. 209. (Popsáno též v kapitole 4. 1.)

¹³⁸ MČ 3, 1987, s. 44, 54. V této souvislosti by rovněž objektové pozici u **4h** mohla být zadána sémantická role pacientu.

Význam: (převzat od slovesa *vidět*) ,vnímat zrakem, spatřovat‘ (II., 2/3)

Val 1 S nom [+anim]	VF	Val 2 S acc [+anim > coll]	Val 3 <i>jak SENT</i>
-------------------------------	-----------	--------------------------------------	---------------------------------

někdo	spatří	někoho	něco dělat
já	spatřil (jsem)	ho	jak se vleče...
S nom [+hum]	–	S acc [+hum]	<i>jak SENT</i>
proživatel [+hum]	neakčnost	podnět [+hum]	< podnět [+komplex]

Komentář: sloveso *spatřit* je ve *Slovesech pro praxi* představeno v jediném významu ,uvidět, zahlédnout‘ a jedné tomuto významovému znění odpovídající valenční struktuře se dvěma doplněními, a to subjektivou pozicí a objektovým komplementem buď ve formě nevětné (S acc), nebo v podobě vedlejší věty spojkové (*že SENT/jak SENT*). Tato valenční struktura (s objektovým komplementem v akuzativu) však nebyla přijata, jelikož u příkladu **4i** je navíc obsazena pozice druhého komplementu. Tato valenční organizace přesně odpovídá příkladům **1c** a **1d**, jež reprezentují druhou valenční strukturu slovesa *vidět* ve významu ,vnímat zrakem, spatřovat‘, (srov. kapitolu 5. 2, komentář k příkladům **1c** a **1d**), která je charakteristická tím, že v jejím valenčním poli je vedle objektového komplementu v akuzativu obsažen zároveň komplement kvalifikační, u **4i** ve formě vedlejší věty se spojkou *jak*. Rovněž významová shoda slovesa *spatřit* a slovesa *vidět*¹³⁹ (a dokonce samotné užití slovesa *spatřovat*, doložené v uvedené významové definici slovesa *vidět*) poukazuje na to, že je možno tento význam s popsanou valenční strukturou pro příklad **4i** využít. Oběma komplementům je přiřazena sémantická role podnětu, a to na základě jejich vzájemného vztahu. V této návaznosti participant podnět v pozici kvalifikačního komplementu komplexního rázu vystihuje konání participantu podnětu v pozici objektového komplementu. Levovalenční pozici je přisouzena role proživatele, s čímž souvisí mimovolní zrakové vnímání.

¹³⁹ Odlišné vidové pojetí obou sloves nemá (u příkladu **4i**) důsledky ani v rovině valenční, ani intenční. Sloveso *spatřit* jakožto sloveso dokonavé by sice mohlo být z hlediska vidu spíše přidruženo ke slovesu *uvidět* (které také figuruje ve významové definici slovesa *spatřit*), ale toto sloveso rovněž nenabízí adekvátní valenční organizaci (v souhlasném významu ,zrakem zachytit, spatřit, zahlédnout‘). Srov. Svozilová – Prouzová – Jirsová, 1997, s. 265.

Shrnutí: slovesa *hledět*, *pozorovat*, *prohlédnout/prohlédnout si*, *sledovat* a *spatřit* byla dohromady představena v devíti analýzách. Sloveso *hledět* bylo zastoupeno příkladem **4a** ve významu ‚dívat se‘, tj. ‚upírat zrak, spočívat zrakem, pohledem‘, jehož větný vzorec odpovídal dvojvalenční struktuře SUBJ (S nom) – VF – KOMPL (*na* S acc). Tento význam byl shodný s prvním významem slovesa *dívat se*, z čehož vplynuly stejné valenční a sémantické možnosti, jež vykazovaly soulad s podkladovým valenčním slovníkem. Intenční pole bylo zaplněno participanty se sémantickými rolemi agentu (subjekt) a patientu (objekt), a to vzhledem k úmyslné činnosti. Participant *patiens* mohl být dále specifikován jakožto podnět, ale v důsledku odlišení záměrné a bezděčné aktivity nebyla tato možnost aplikována. Uvedené charakteristiky participantů se uplatnily u všech následujících analýz (tudíž již nebudou níže komentovány), kromě příkladů **4d** a **4i** (slovesa *prohlédnout*, *spatřit*, viz dále). Sloveso *pozorovat* bylo ukázáno na příkladech **4b** a **4c** ve významu ‚soustředěně sledovat zrakem, dívat se‘, kterému odpovídalo dvojvalenční pole SUBJ (S nom) – VF – KOMPL (S acc). Rovněž u těchto příkladů nebylo identifikováno odchýlení od zpracování ve valenčním slovníku. Jiná situace nastala u slovesa *prohlédnout*, kterému nebyl ve *Slovesech pro praxi* přisouzen adekvátní význam, jelikož u příkladu **4d** došlo k přechodu smyslového vnímání do oblasti mentální sféry, sloveso *prohlédnout se* přidružilo ke slovesu *myšlení prozřít* a tímto získalo stejné významové znění a valenční strukturu, jež byla charakteristická jednovalenčním polem SUBJ (S nom) – VF. Levovalenční pozici byla udělena sémantická role agentu, a to v souvislosti s úmyslnou, v mysli uskutečňovanou aktivitou. Reflexivní forma *prohlédnout si* byla představena na příkladu **4c** ve významu ‚pohledem obsáhnout, učinit prohlídku‘ a větným vzorcem s dvojvalenčním polem SUBJ (S nom) – VF – KOMPL (S acc). U tohoto slovesa byly naopak zaznamenány korespondence se slovníkem, jak z hlediska valenčního, tak intenčního. (U pozice zprava sice nebyl valenčním slovníkem nabídnut sémantický rys poukazující na část lidského těla, ale vzhledem k tomu, že byl uveden „širší“ rys životnosti, nelze tuto absenci chápat jako výraznou anomálii.) Sloveso *sledovat* bylo u příkladů **4f**, **4g** a **4h** zahrnuto pod význam ‚provázet pohledem, pozorovat zrakem‘ a dvojvalenční strukturu SUBJ (S nom) – VF – KOMPL (S acc/*jak* SENT). Intenční pole bylo zaplněno (ve shodě s výše uvedeným popisem) participanty s rolemi agentu (subjekt) a patientu (objekt), který byl však u **4h** v souvislosti s užitím uvozovacího slova *jak* u vedlejší věty spojkové označen jako podnět. Stejně tak u těchto příkladů nebyly zjištěny odchylky od podkladového slovníku, na rozdíl od slovesa *spatřit* (**4i**), kterému sice odpovídal význam ‚uvidět,

zahlédnout‘, ale v jeho rámci nebyla nalezena valenční struktura, jež by byla v souladu s příkladem 4i, a tak byl „vypůjčen“ význam slovesa *vidět* ‚vnímat zrakem, spatřovat‘ s odpovídajícím trojvalenčním polem SUBJ (S nom) – VF – KOMPL (S acc) – KOMPL (*jak SENT*). Oběma komplementům byla udělena sémantická role podnětu, subjektové pozici role proživatelé, a to v souvislosti s bezděčnou činností.

5. 5 Sloveso slyšet

Valenční a intenční charakteristiky slovesa *slyšet* budou v této kapitole předvedeny v pěti konkrétních analýzách.¹⁴⁰

5a Píseň: *Popel žhne*, album: *Web Site Story* (2003) /příloha č. 21/

Úryvek textu: „A já nemám čas a ty nemáš náladu/tak budem dál chodit pozadu/a kočka skáče po klapkách klavíru/**slyšíš** tu naši písničku.“

Význam: ‚vnímat, postřehnout, zaznamenat sluchem‘ (I., 2/3)

Val 1 S nom [+anim]	VF	Val 2 S acc [+anim] v [+concr] v [+sit]
-------------------------------	-----------	---

někdo	slyší	něco
(ty)	slyšíš	písničku
S nom [+hum]	–	S acc [+concr]
proživatel [+hum]	neakčnost	podnět [+concr]

+ **5b** Píseň: *Včela na nádraží*, album: *Dutý, ale free* (2006) /příloha č. 22/

Úryvek textu: „A hned **jsem** to zas **slyšel** – chlapče, nač ta skepse?/Vždyť víš, když se hojí rána, je třeba dezinfekce.“

¹⁴⁰ Podvojně slovníkové heslo *SLYŠET/USLYŠET* předkládá dohromady čtyři významové možnosti těchto sloves. Blíže srov. Svozilová – Prouzová – Jirsová, 1997, s. 220.

Val 1 S nom [+anim]	VF	Val 2 S acc [+anim] v [+concr] v [+sit]
-------------------------------	-----------	--

někdo	slyší	něco
(já)	slyšel jsem	to (> chlapče, nač... ¹⁴¹)
S nom [+hum]	–	S acc [+concr]
proživatel [+hum]	neakčnost	podnět [+concr]

+ **5c** Píseň: *Prádelník*, album: *Dutý, ale free* (2006) /příloha č. 23/

Úryvek textu: „Ležel jsem nahý, přikrytý jen prostěradlem/v dětském pokoji s oprýskaným umyvadlem/**slyšel jsem** hlasy lidí venku na chodníku.“

Val 1 S nom [+anim]	VF	Val 2 S acc [+anim] v [+concr] v [+sit]
-------------------------------	-----------	---

někdo	slyší	něco
(já)	slyšel jsem	hlasy
S nom [+hum]	–	S acc [+concr]
proživatel [+hum]	neakčnost	podnět [+concr]

+ **5d** Píseň: *Asi jsem to přehnal*, album: *Made in Valmez* (1991) /příloha č. 24/

Úryvek textu: „Znovu jsem se na ni převrátil/a **slyšel**, jak mi šeptá – ještě, ještě/asi, asi jsem to přehnal/ale necítil jsem nic.“

¹⁴¹ Tento konkrétní obsah „slyšeného“ v podobě přímé řeči nespadá do VP, jelikož pozice objektového komplementu je zaplněna odpovídajícím výrazem.

Val 1 S nom [+anim]	VF	Val 2 rel SENT
-------------------------------	-----------	--------------------------

někdo	slyší	něco
(já)	slyšel (jsem)	jak mi šeptá...
S nom [+hum]	–	<i>jak</i> SENT
prožívateľ [+hum]	neakčnost	podnět [+komplex]

+ **5e** Píseň: *Takže dobrý*, album: *Takže dobrý* (2010) /příloha č. 25/

Úryvek textu: „Vlak mě strhl dolů pod kola/a já už **slyšel**, jak tma mě volá/na poušti jsem přežíval bez něhy/navždy zavalen tekutými sněhy.“

Val 1 S nom [+anim]	VF	Val 2 rel SENT
-------------------------------	-----------	--------------------------

někdo	slyší	něco
já	slyšel (jsem)	jak tma mě volá
S nom [+hum]	–	<i>jak</i> SENT
agens (příjemce informace) [+hum]	akčnost	podnět (informace) [+komplex, metař]

Komentář: všech pět uvedených příkladů zastupuje sloveso *slyšet* v jeho první významové schopnosti ‚vnímat, postřehnout, zaznamenat sluchem‘ a v tomto rámci druhé valenční struktury, která je charakteristická VP se dvěma doplněními, a to jak subjektem, tak objektovým komplementem, jenž je realizován jednak nevětně substantivem v akuzativu (**5a**, **5b** a **5c**), jednak vedlejší větou se spojovacím prostředkem *jak* (**5d** a **5e**). Jak již bylo několikrát zdůrazněno, spojka *jak* je u sloves smyslových vjemů pokládána za příznačný spojovací výraz větné alternativy objektového komplementu, avšak tuto „nabídku“ obsazení pravovalenční pozice *Slovesa pro praxi* nepředkládají, pouze možnost vedlejší věty vztažné se vztažným zájmenem či příslovcem (tedy symbolicky rel SENT), pod kterou není vedlejší věta

s *jak* zařazována.¹⁴² Užití spojkové vedlejší věty v příkladech **5d** a **5e** (místo „předepsané“ vedlejší věty vztažné) má důsledky v rovině sémantické. Na základě užití spojovacího výrazu *jak* je v těchto příkladech komplexním pravointenčním participantům udělena sémantická role podnětu, jejíž určení však u příkladu **5e** není, i přes spojovací výraz signalizující právě tuto participantskou roli, zcela jednoznačné. To je dáno tím, že zde lze vypožorovat posun smyslového vnímání směrem k mentální aktivitě a přidružení predikátu *slyšet* k predikátu získávání informace *představit si*, jehož sémantická charakteristika byla popsána u **3d** a **3e** (srov. kapitolu 5. 2). Participantu informace by pak v intenčním poli z levé strany náležel participant příjemce informace. Obě možnosti určení sémantických rolí jsou v tomto případě rovnocenné, nicméně vzhledem k formální stránce, tj. k typu spojovacího prostředku, je pravointenčnímu participantu (**5e**) prvotně vyčleněna sémantická role podnětu (i když zde sloveso *slyšet* ve svém významu vykazuje záměrnou činnost), a tímto je respektováno Danešovo vymezení obou sémantických rolí, popsáno ve *Větných vzorcích v češtině* (srov. kapitolu 4. 1). S volní činností rovněž souvisí odpovídající přidělení role agentu v levointenční pozici. Pokud jde o sémantický rys metafory u **5e**, je pod něj zahrnuto abstraktní ztvárnění skutečnosti¹⁴³, což by charakterizovalo spíše participant informace, avšak roli podnětu taktéž nevyklučuje. Při zpětném pohledu na první tři příklady je možno zaregistrovat sémantické ohraničení pozice zprava rysem (mj.) konkrétnosti, jenž tuto pozici vystihuje jako zdroj či východisko smyslového (sluchového) počítku, tedy obecně poukazuje na to, co smyslový vjem vyvolává.¹⁴⁴ (Pod toto omezení lze zařadit všechny analyzované příklady, u **5e** však vyvstává více důležitost obrazné selekce, jak již bylo uvedeno.) Pokud jde o sémantické role participantů, pro pozici subjektovou byla vyčleněna role proživatele, pro pozici objektového komplementu role podnětu, a to na základě toho, že sloveso *slyšet* u **5a**, **5b** a **5c** spadá do sémantické třídy neakčnosti, a tudíž nelze identifikovat záměrnou aktivitu.

Shrnutí: sloveso *slyšet* bylo ukázáno ve všech pěti analýzách ve svém základním významu ‚vnímat, postřehnout, zaznamenat sluchem‘ a v tomto významovém rámci v druhé valenční struktuře, jejíž větný vzorec byl charakteristický

¹⁴² Srov. s Daneš – Hlavsa a kol., 1987, s. 209–210.

¹⁴³ Stejně jako u všech participantů se sémantickou rolí informace v této práci.

¹⁴⁴ Tato sémantická tendence by však teoreticky mohla být díky svému „širokému rozsahu“ užitá pro všechny pravovalenční pozice zkoumaných sloves smyslových vjemů (i sloves přecházejících k slovesům myšlení, jelikož taktéž zde můžeme identifikovat konkrétní obsah mentální činnosti, tedy myšlenek), vyjma sloveso *prohlédnout* ve významu prožít (srov. kapitola 5. 4, příklad **4e**). Srov. Daneš – Hlavsa a kol., 1987, s. 208.

dvojvalenčním polem SUBJ (S nom) – VF – KOMPL (S acc/*jak* SENT). Užití spojovacího prostředku *jak* v souvislosti s vedlejší větou spojkovou se neshodovalo s podkladovým valenčním slovníkem, jelikož nabízená větná varianta obsazení objektového komplementu zahrnovala pouze možnost rel SENT. Pokud se jedná o jiné nekorespondence, nebyly již dále žádné identifikovány (ani z pohledu formálního, ani z pohledu sémantického). Participantům intenčního pole byly u **5a**, **5b** a **5c** přiděleny sémantické role prožívatele (subjekt) a podnětu (objekt), stejně tak u **5d** (pozici *jak* SENT příslušela role podnětu vzhledem k uvedené spojce). Odlišná situace vyvstala u **5e** v souvislosti s významovým přechodem predikátu do sféry myšlení a tím do jiné sémantické třídy (neakčnost → akčnost), značící volní činnost predikátu. Této situaci by odpovídala sémantická dvojice rolí příjemce informace (subjekt) a informace (objekt), avšak v souladu s formálním hlediskem (resp. s užitím spojovacího výrazu *jak*) byla pozici zprava stanovena sémantická role podnětu a pozici zleva role agentu. (Předešlé role byly ovšem chápány jako identické alternativy.)

5. 6 Sloveso poslouchat

Tato kapitola v pěti jednotlivých analýzách představí valenční a intenční schopnosti slovesa *poslouchat*.¹⁴⁵

6a Píseň: *Myslel jsem si, že je to láska*, album: *Furt rovně* (1992) /příloha č. 26/

Úryvek textu: „Myslel jsem si, že je to láska/a napsal jsem pro ni písničku/a ona **poslouchá** jen R. E. M.“

Význam: ‚vnímat sluchem, naslouchat‘ (I., 1/2)

---

¹⁴⁵ Slovníkové heslo *POSLOUCHAT* uvádí dvě významové definice tohoto slovesa. Blíže srov. Svozilová – Prouzová – Jirsová, 1997, s. 156.

Val 1	VF	Val 2
S nom [+hum > coll]		S acc [+hum] v [+inform]

někdo	poslouchá	něco
ona	poslouchá	R. E. M.
S nom [+hum]	–	S acc [+concr]
agens [+hum]	akčnost	patiens [+concr]

+ **6b** Píseň: *Podivné odpoledne*, album: *Ryzí zlato* (1995) /příloha č. 27/

Úryvek textu: „Když sedím v práci, čumím z okna a **poslouchám** ty kecy/myslím na středu, myslím na všechny ty věci.“

Val 1	VF	Val 2
S nom [+hum > coll]		S acc [+hum] v [+inform]

někdo	poslouchá	něco
(já)	poslouchám	kecy
S nom [+hum]	–	S acc [+concr]
agens [+hum]	akčnost	patiens [+concr]

+ **6c** Píseň: *A chce se žít*, album: *Na stanici polární* (2008) /příloha č. 28/

Úryvek textu: „A díval se ven na chodící postavy a postavičky/**poslouchal** zvuky výtahu/a přesně v deset vždycky sfoukl svíčky.“

Val 1 S nom [+hum > coll]	VF	Val 2 S acc [+hum] v [+inform]
-------------------------------------	-----------	--

někdo	poslouchá	něco
(on)	poslouchal	zvuky
S nom [+hum]	–	S acc [+concr]
agens [+hum]	akčnost	patiens [+concr]

+ **6d** Píseň: *Statečněji*, album: *Furt rovně* (1992) /příloha č. 29/

Úryvek textu: „Obvykle si dám práska a **poslouchám**/jak mravenci prchají před banalitou/jak žijí a umývají nádobí.“

Val 1 S nom [+hum > coll]	VF	Val 2 rel SENT
-------------------------------------	-----------	--------------------------

někdo	poslouchá	něco
(já)	poslouchám	jak mravenci...
S nom [+hum]	–	<i>jak</i> SENT
agens (příjemce informace) [+hum]	akčnost	podnět (informace) [+komplex, metař]

Komentář: sloveso *poslouchat* je ve svém prvním, tedy základním významu ‚vnímat sluchem, naslouchat‘, a první valenční struktuře reprezentován příklady **6a**, **6b**, **6c** a **6d**, na jejichž bázi je představeno valenční pole s doplněními jednak zleva a jednak zprava. Pravovalenční pozice objektového komplementu je uskutečňována buď ve formě nevětné substantivem v akuzativu (**6a**, **6b**, **6c**), nebo formou vedlejší věty se spojkou *jak* (**6d**). Stejně jako u slovesa *slyšet* (srov. kapitolu 5. 5, konkrétně **5d** a **5e**), není možnost užití tohoto spojovacího prostředku v tabulkách podkladového

slovníku nabídnuta.¹⁴⁶ Jak již bylo dříve napsáno, spojka *jak* usměrňuje výběr sémantických rolí participantů. Bývá obvykle v souladu s rolí podnětu, avšak označení propozičního participantu (s tímto uvozovacím slovem) sémantickou rolí informace není vyloučeno (srov. **5d** a **5e**). Právě tato možnost nastává u příkladu **5d**, kde lze opět zaznamenat významový odstín mentální činnosti slovesa *poslouchat*, které se může (shodně s **3d**, **3e**, **5d** a **5e**) valenčně i intenčně připojit k predikátu získávání informace *představit si*. V této souvislosti by objektovému komplementu příslušela role informace, subjektu potom role příjemce informace, ale i přes tuto eventualitu byla pravointenčnímu participantu primárně udělena role podnětu, a to na základě použití zmiňované spojky, levointenčnímu participantu v tomto důsledku role agentu, což je dáno záměrnou aktivitou implikovanou ve významu slovesa *poslouchat*. Obě možnosti jsou si však rovny či je můžeme považovat za prostupné (podobně jako u **5e**), a to mj. dokládá skutečnost, že se objevuje sémantický rys metafory, který je příznačný pro ohraničení participantu informace¹⁴⁷, jelikož naznačuje obsažnost informace (tj. přítomnost abstraktního obsahu) v intelektuální sféře lidské mysli.¹⁴⁸ Pokud se jedná o slovníkové vymezení sémantických rysů nevětné podoby pozice S acc (**6c**, **6d**, **6e**), je pro „neživou“ variantu vyčleněn rys informace, který ale nebude převzat, aby nedocházelo k nedorozumění vzhledem ke stejnému názvu rysu a role. Místo něj je zapojen sémantický rys konkrétnosti, který byl uplatněn u slovesa *slyšet* (a *prohlédnout si*, srov. kapitolu 5. 4, příklad **4e**). Participantům intenčního pole byly přiřazeny role agentu a pacientu, jelikož sloveso *poslouchat* vykazuje ve svém významu úmyslnou činnost ve smyslu „napínat sluch“, ke které se ještě přidružuje význam dosažení účelu této činnosti.¹⁴⁹ Participant *patiens* by mohl být ve všech třech příkladech blíže upřesněn jako podnět, avšak z hlediska odlišení vědomé a bezděčné činnosti není bližší specifikace participantu pacientu využita.

5e Píseň: *Hodinový hotel*, album: *Rock debut č. 8* (1990) /příloha č. 7/

Úryvek textu: „Všechny květináče už tu historku znají/ale znova listy nakloní a **poslouchají**/vzduch voní kouřem.“

Význam: ‚vnímat sluchem, naslouchat‘ (I., 2/2)

¹⁴⁶ V příkladové části se sice jak u slovesa *poslouchat*, tak u slovesa *slyšet* objevuje jedna ukázka vedlejší věty s uvozovacím spojovacím výrazem *jak*, ale pod zmíněným vymezením rel SENT, což ovšem nereflktuje formální a sémantická kritéria definovaná ve *Větných vzorcích v češtině*, stejně tak v MČ 3. Srov. Daneš – Hlavsa a kol., 1987, s. 209. MČ 3, 1987, s. 508–518.

¹⁴⁷ U příkladů v této práci.

¹⁴⁸ Srov. Daneš – Hlavsa a kol., 1987, s. 198, 200.

¹⁴⁹ Srov. tamtéž, s. 219.

Val 1	VF
--------------	-----------

někdo	poslouchá
(květináče)	poslouchají
S nom [+inamin antropomorf]	–
agens [+inamin antropomorf]	akčnost

Komentář: na podkladu **6e** je ukázána druhá alternativa valenční struktury významu ‚vnímat sluchem, naslouchat‘, jež se od předchozí (I., 1/2) odlišuje tím, že pravovalenční pozice (substantiva v akuzativu) je vypuštěna, resp. je chápána jako potenciální (a tudíž není v příslušné větne části lexikálně obsazena, ale z kontextu je zřejmé, že se jedná o výraz „historku“). V této souvislosti je větne vzorec redukován a z tohoto důvodu je ve *Slovesech pro praxi* uveden jen jako eventuální valenční uspořádání slovesa *poslouchat* ve zmíněném významu bez bližšího morfologicko-syntaktického a sémantického rozboru.¹⁵⁰ (Proto také první řádek tabulky nevykazuje kromě obecného valenčního pole jiné údaje.) Subjektová levovalenční pozice je v analyzované druhé větne části naznačena jen koncovkou VF, avšak z předešlého verše, resp. z první části větneho celku, vyplývá, že jde o výraz s věcným významem neživé entity chovající se antropomorfně, s čímž souvisí odpovídající selekce sémantickými rysy. Pokud jde o udělení sémantické role, byl subjektovému participantu vzhledem k úmyslné aktivitě vybrán agens, jehož agentní ráz však může být oslaben, pokud není subjekt s touto rolí ohraničen rysem [+anim], případně [+hum]. Ale jak lze zaznamenat, s „živým“ agentem jej spojuje schopnost uskutečňovat děj, tedy sluchovou činnost volního charakteru, a tak není selekce [–anim] pocíťována jako tendence oslabující agentní podstatu.¹⁵¹

Shrnutí: v pěti analýzách bylo představeno sloveso *poslouchat*, které bylo zastoupeno jen ve svém prvním, a tedy základním významovém znění ‚vnímat sluchem,

¹⁵⁰ Pod označením „Těž“ je předložena ukázka redukováného větneho vzorce, která představuje problematiku potenciálních pozic valenční struktury. Srov. kapitulu 3. 1.

¹⁵¹ Podmětovým participantem s rysem [–anim] bývá nejčastěji zařízení, stroj, přírodní síla či nástrojový prostředek. V případech obrazného vyjadřování však může být tento participant sémanticky specifikován jakoukoliv entitou, aniž by takové užití bylo chápáno jako nevhodné nebo vybočující z pravidel. Srov. MČ 3, 1987, s. 45–46.

naslouchat', v jehož souvislosti se uplatnily dvě valenční organizace, charakteristické jednak neredukovaným větným vzorcem SUBJ (S nom) – VF – KOMPL (S acc/*jak* SENT) u **6a**, **6b**, **6c** a **6d**, jednak větným vzorcem v redukované podobě SUBJ (S nom) – VF u **6e**. V rámci první valenční struktury se objevil nesoulad mezi valenčním slovníkem a zkoumaným materiálem, a to v souvislosti s užitím spojovacího výrazu *jak*, uvozujícího vedlejší větu spojkovou (**6d**), jejíž možnost realizace nebyla podkladovým slovníkem předložena (pouze možnost vedlejší věty vztahné). Kromě tohoto rozporu nebylo další odchýlení zaznamenáno, jen je nutno ještě dodat, že ze *Sloves pro praxi* nebyly k označení příkladů přejaty sémantické rysy informace, jež vedle rysu lidské bytosti vymezovaly pravovalenční pozice (nevětné formy). Místo tohoto typu byl zařazen rys konkrétnosti (**6a**, **6b**, **6c**). Pokud jde o sémantické role, byly participantům intenčního pole u **6a**, **6b** a **6c** přiděleny agens (subjekt) a patiens (objekt), u **6d** agens (subjekt) a podnět (objekt), které by mohly být zaměněny za role příjemce informace (subjekt) a informace (objekt), a to díky významovému posunu smyslového vnímání do oblasti duševní činnosti, jež v sobě sloveso *poslouchat* v tomto příkladu implikuje. Druhou valenční strukturou byla na základě příkladu **6e** představena eventualita elize pozice objektového komplementu (S acc). V této podobě byla pravovalenční pozice potenciálně přítomna¹⁵², a proto nemůžeme sloveso *poslouchat* považovat za jednovalenční, jelikož obsazení komplementu vyplývalo z jeho valenčních a intenčních požadavků, i když nebylo v dané větě realizováno.¹⁵³ Redukovaný větný vzorec nebyl ve valenčním slovníku blíže analyzován, a tak nebyla „předurčena“ ani formální podoba pravovalenční pozice, ani selektivní rysy jí odpovídající. Subjektový výraz morfologicko-syntakticky odpovídal výrazu S nom, jenž byl ohraničen specifickým rysem antropomorfismu (vzhledem ke konkrétnímu lexikálně obsazenému výrazu v první části větného celku). Pokud se jedná o určení sémantické role, byl na základě záměrné činnosti vybrán agens.

---

¹⁵² Podle L. Zimové lze tuto možnost označit také jako nulové vyjádření či nulové opakování. Srov. s Zimová, 1991, dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6999>.

¹⁵³ MČ 3, 1987, s. 177.

Závěr

Těžištěm této práce bylo zkoumání valenčních a intenčních schopností sloves smyslového vnímání (jakožto jednoduchých verbálních predikátů ve formě VF). K tomuto účelu byl vybrán konkrétní dokladový materiál z oblasti umělecké literatury, a to písňové texty formace *Mňága a Žďorp*, a valenční slovník *Slovesa pro praxi*, jenž poskytl teoreticko-praktický podklad pro jednotlivé analýzy. Slovesa fungující v kontextu písňových textů byla konfrontována s odpovídajícími slovesy zpracovanými ve valenčním slovníku s cílem vysledovat a popsat vzájemné (ne)korespondence jak z hlediska valenčního, tak z hlediska intenčního. Sémantická stránka valence je ve slovníku zastoupena selekcí valenčních pozic sémantickými rysy, sémantické role participantů zde určovány nejsou, a tak byly v souladu s *Větnými vzorci v češtině* a *Mluvnici češtiny 3* u jednotlivých valenčních pozic vybraných sloves navrženy. Do bádání bylo zařazeno celkem třicet sloves smyslového vnímání jednak vázaných na zrak, jednak vázaných na sluch, rozřazených do pěti skupin. První smyslová kategorie zahrnovala tři skupiny s těmito slovesy: skupina 1 – *vidět/vidět se*, skupina 2 – *dívat se*, skupina 3 – *hledět, pozorovat, prohlédnout/prohlédnout si, sledovat, spatřit*. Druhá smyslová kategorie zahrnovala dvě skupiny s těmito slovesy: skupina 4 – *slyšet*, skupina 5 – *poslouchat*.

Předpokládané odlišnosti jak v organizaci valenčního pole u sloves figurujících v písních, tak v užití výrazů nespádajících do slovníkem předloženého ohraničení sémantickými rysy v rámci slovesných doplnění, byly potvrzeny jen zčásti.

Pokud se jedná o organizaci valenčního pole, výraznou diferencí vzhledem k podkladovému slovníku vykazovala jen slovesa *prohlédnout* a *spatřit*. Sloveso *prohlédnout* bylo analyzováno v příkladu (4d), v němž bylo zastoupeno ve významu ‚prozít‘. Tato významová možnost však není ve valenčním slovníku brána na zřetel, což má za následek chybějící valenční strukturu, jež by odpovídala tomuto významu. Z tohoto důvodu byl adekvátní význam doplněn ve znění, které nabízí *Příruční slovník jazyka českého* a v mírné modifikaci *Slovník spisovného jazyka českého*. Na příkladech z těchto slovníků pak bylo možno ověřit, že sloveso *prohlédnout* ve významu ‚prozít‘ nevyžaduje doplnění pravovalenční pozicí a realizuje valenční strukturu SUBJ – VF. V této souvislosti tudíž nebylo možné popisované sloveso přiřadit k blízkému významu ‚zjistit pravou podstatu, odhalit, odkrýt‘, uvedenému ve *Slovesech pro praxi*, jelikož v rámci tohoto významu požaduje doplnění objektovým komplementem (a vytváří

tak rozdílnou valenční strukturu SUBJ – VF – KOMPL). Sloveso *spatřit* bylo rovněž analyzováno v jednom příkladu (4i), kterému sice význam zaznamenaný ve valenčním slovníku odpovídal, ale jediná valenční struktura SUBJ – VF – KOMPL, zastoupena v tomto významu, nebyla ve shodě s valenčními schopnostmi zkoumaného slovesa, jež do svého valenčního pole vyžadovalo ještě doplnění druhého komplementu. Tento fakt bylo možno konstatovat na základě stejných valenčních požadavků slovesa *vidět* ve významu ‚vnímat zrakem, spatřovat‘, který tímto byl s náležitou valenční strukturou SUBJ – VF – KOMPL – KOMPL převzat pro potřeby analýzy slovesa *spatřit*. Vedle těchto odlišností byly zaznamenány nekorespondence v souvislosti s větným obsazením pravovalenční pozice objektového komplementu u slovesa *slyšet* a *poslouchat*. Celkem u tří příkladů byl objektový komplement realizován vedlejší větou spojkovou se spojkou *jak*, avšak ve valenčním slovníku byla v příslušném významu a valenční struktuře nabídnuta pouze možnost vedlejší věty vztažné. Jak je uvedeno ve *Větných vzorcích v češtině* a následně v *Mluvnici češtiny 3*, pro závislou větu nadřazeného predikátu s významem smyslového vnímání je užití uvozujícího slova *jak* typické. Souvětí s vedlejší větou uvozenou touto spojkou vyjadřuje popis daného vjemu, nikoliv vztah způsobový nebo měrový, proto se zde *jak* chápe jako spojka, nikoli zájmené příslovce, a tak se v gramatickém větném vzorci vypisuje zvlášť (a nezahrnuje se pod obecný symbol rel SENT zastupující vedlejší věty se vztažnými zájmeny a příslovci).¹⁵⁴ Toto vymezení je u větné formy objektových, popř. kvalifikačních komplementů ostatních zkoumaných sloves valenčním slovníkem dodržováno, proto nelze zhodnotit, zda se jedná o neshodu vzhledem k písňovým textům, nebo zda je ve slovníku u sloves *slyšet* a *poslouchat* uvedena jen eventualita rel SENT s tím, že varianta *jak* SENT se předpokládá či spadá pod toto označení. Přikláním se k druhé zmíněné možnosti, jelikož *Slovesa pro praxi* u těchto sloves (v daném významu a valenční struktuře) v příkladové části konkrétní příklady s obsazením objektového komplementu vedlejší větou spojkovou se spojovacím prostředkem *jak* uvádějí.

Pokud jde o sémantické rysy, kterými jsou konstitutivní pozice valenčního pole slovníkem vymezeny, je možno prohlásit, že příklady z písňových textů vesměs určenému sémantickému ohraničení odpovídaly. Levovalenční pozice byla u sledovaných sloves v písních vyznačena rysem [+hum], kromě dvou příkladů slovesa *vidět* a *poslouchat* (1c, 6e), kdy se u této pozice uplatnil sémantický rys [+inanim antropomorf]. Tímto se změnila explicitní podoba daného větného vzorce,

---

¹⁵⁴ Daneš – Hlavsa a kol., 1987, s. 209, MČ 3, 1987, s. 514–515.

resp. pojmenování subjektu „někdo“ bylo užitím výrazu ohraničeného rysem neživotnosti přehodnoceno na „něco“. V tomto důsledku by pak explicitní větný vzorec slovesa *vidět* (u **1c**) zněl *něco – vidí – někoho – něco dělat*, slovesa *poslouchat* (u **6e**) *něco – poslouchá*. U pravovalenčních pozic bylo s ohledem na příslušné obsazené výrazy využito „pestřejší škály“ sémantických rysů, které však téměř vždy vycházely ze slovníkového určení. Za zmínku stojí např. rys [+concr], ohraničující zejména objektové komplementy nevětné formy slovesa *slyšet* (**5a, 5b, 5c, 5d**), jenž by mohl být teoreticky užit pro všechny pravovalenční pozice analyzovaných sloves smyslových vjemů včetně těch přecházejících ke slovesům myšlení (kromě již výše zmíněného slovesa *prohlédnout*). Jiné než slovníkové selekce pravovalenčních pozic bylo možno zaregistrovat u slovesa *prohlédnout si* (**4e**), jehož objektový komplement byl označen rysem [+pars hum], který valenční slovník nenabízel. Ale vzhledem k tomu, že zde byl předložen „širší“ sémantický rys [+anim], nelze tuto neshodu chápat jako úplné vybočení z podkladového slovníkového určení. Odlišná situace nastala u slovesa *poslouchat* (**6a, 6b, 6c**), kde byl valenčním slovníkem „neživý“ objektový komplement vymezen rysem [+inform], jenž pro jednotlivé analýzy nebyl přejat, a to z důvodu jasného odlišení názvu sémantického rysu a sémantické role participantů. Místo tohoto rysu byl u uvedených příkladů zařazen rys konkrétnosti. Větné alternativy pravovalenčních pozic nejsou ve *Slovesech pro praxi* sémantickými rysy označeny, v této práci byly konstantně ohraničeny obecným rysem [+komplex], který byl u některých příkladů navíc doplněn dalším zpřesňujícím sémantickým rysem [+metaf], viz dále.

Přisouzení relevantních sémantických rysů či skupin rysů jednotlivým slovesným doplněním (resp. morfologicko-syntaktickým údajům) zastává ve valenčním slovníku identifikaci sémantických rolí participantů intencního pole, které byly následně pro jednotlivé konstitutivní pozice navrženy. Určení sémantických rolí participantů je v těsné souvislosti se sémantickými třídami predikátů. U analýz v této práci vyvstala důležitost rozlišení slovesné významové složky neakčnosti a akčnosti, jež významně ovlivnila výběr participantských rolí. Jestliže dané sloveso vyjadřovalo ve svém významu obecně neakčnost, byla v této návaznosti subjektové pozici přiřazena role proživatele, pozici objektového komplementu (popř. též kvalifikačnímu komplementu) role podnětu, a to vzhledem k nezáměrné (bezděčné) činnosti, která je tímto ve slovesném významu implikována. Naopak pokud sloveso vykazovalo povahu akční, byla subjektové pozici udělena role agentu, pozici objektového komplementu role

pacientu, a to v souvislosti se záměrnou (volní) aktivitou. K tomuto rozdělení je nutno dodat, že *patiens* je chápán jako nadřazená, nespecifikovaná sémantická role, která může být blíže zpřesněna jinou rolí. Takováto možnost nastala u všech takto označených participantů, jež mohly být pojímány zároveň jako podnět. Avšak z důvodu jednoznačné diferenciaci záměrné a nezáměrné činnosti nebyla pro potřeby této práce specifikace participantu s rolí pacientu akceptována. (Stejně charakteristiky jako participant *patiens* vykazuje rovněž *agens*, nicméně u této role možnost zpřesnění nevyvstala.) Jiná situace nastala u příkladů, kde se i přes záměrnou činnost objevoval podnět jakožto sémantická role objektového komplementu ve formě vedlejší věty se spojkou *jak*, jejíž přítomnost je ve *Větných vzorcích v češtině* chápána jako signalizace právě participantu podnětu. Tato definice byla respektována, a tak v těchto případech figuroval participant s rolí podnětu, ačkoli tím bylo „porušeno“ stanovení kritérií ohledně (ne)záměrné činnosti sloves v této práci. Pokud nastal významový posun smyslového vnímání do sféry myšlení, byly uplatněny jiné sémantické role, příznačné pro slovesa myšlení a mluvení. U těchto příkladů náležela subjektivní pozici role příjemce informace, objektové pozici role informace, a to bez uplatnění distinkce volní a bezděčné činnosti. Zajímavostí bylo, že u participantu informace se vždy projevila selekce sémantickým rysem [+metaf]. Obrazným pojmenováním totiž došlo k abstraktnímu pojetí skutečnosti odehrávající se v intelektuální oblasti lidské mysli, a tím byla zajištěna sémantická podstata participantu s rolí informace.

Závěrem je možno ještě dodat, že zkoumané ZVS s dominujícími slovesy smyslového vnímání, vygenerované z písňových textů skupiny Mňága a Žďorp, byly obecně charakteristické spíše svou „typičností“. Tímto označením je myšleno, že tyto větné struktury zpravidla odpovídaly nejčastějšímu GVV české věty (S nom – VF – S acc), který je rovněž charakteristický pro ZVS se slovesy smyslových vjemů. Stejně tak substituce členu S acc členem *jak* SENT, typická pro větné struktury s těmito slovesy, byla několikrát realizována (viz níže uvedený přehled valenčních struktur).¹⁵⁵ Metaforická koncepce neměla na organizaci valenčního pole vliv (vyjma již výše popsané sloveso *prohlédnout*), básnické vidění skutečnosti se odrazilo ponejvíce ve výběru sémantických rolí participantů objektových komplementů sloves smyslových vjemů přecházejících ke slovesům myšlení.

---

¹⁵⁵ Pro tato slovesa je taktéž příznačné obsazení pozice druhého komplementu rázu kvalifikačního ve formě *jak* SENT/INF, jež ve zkoumaném vzorku bylo možno také zaregistrovat. Srov. Hubáček a kol., 2010, s. 264–265.

Přehled jednotlivých valenčních struktur zkoumaných sloves:

1) jednovalenční struktura

- S nom – VF

prohlédnout (4d)

2) dvojvalenční struktury

- S nom – VF – S acc

vidět (1a, 1b), vidět se (2a), pozorovat (4b, 4c), prohlédnout si (4e), sledovat (4f, 4g), slyšet (5a, 5b, 5c), poslouchat (6a, 6b, 6c, 6e)

- S nom – VF – na S acc

dívat se (3b, 3c), hledět (4a)

- S nom – VF – po S loc

dívat se (3a)

- S nom – VF – jak SENT

sledovat (4h), slyšet (5d, 5e), poslouchat (6d)

- S nom – VF – rel SENT

vidět (1e), dívat se (3d, 3e)

3) trojvalenční struktury

- S nom – VF – S acc – jak SENT

vidět (1c), spatřit (4i)

- S nom – VF – S acc – INF

vidět (1d)

Valenční pole vybraných třiceti sloves bylo prozkoumáno, za pozornost by jistě stály rovněž jiné slovní druhy nesoucí valenci či členy rozvíjející.

Anotace

- 1. Příjmení a jméno autora:** Štellarová Eva
- 2. Název katedry a fakulty:** Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta
- 3. Název práce:** Slovesná sémantika a valenční pole v současných písňových textech
- 4. Jméno vedoucího diplomové práce:** doc. PhDr. Božena Bednaříková, Ph.D.
- 5. Počet znaků:** 132 358
- 6. Počet příloh:** 29
- 7. Počet titulů použité literatury:** 37
- 8. Klíčová slova:** sloveso, predikát, valence, intence, levovalenční a pravovaleční pozice, participant, sémantická role, sémantický rys
- 9. Anotace práce:** Diplomová práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Teoretická část se zabývá problematikou valenční teorie, orientována je zvláště na reflexi jejího vývoje a utváření v českém lingvistickém prostředí. Praktická část se zaměřuje na zkoumání valenčních a intenčních schopností sloves smyslového vnímání figurujících v kontextu písňových textů formace *Mňága a Žďorp*.

Resumé

The thesis is divided into a theoretical and a practical part. The theoretical part deals with the valence theory, it is particularly focused on the reflection of its development and formation of the Czech linguistic environment. The subject of the practical part explores the formal and semantic aspect of valence of verbs appearing in the context of the song genre. Our attention is concentrated on the semantic category of sense perception. These are verbs with the meaning connected with five physical senses. The starting point for this research is the valence theory developed by F. Daneš and his group, presented in *Větné vzorce v češtině* (Daneš - Hlavsa et al., 1987), whose main principle is distinguishing between syntactic valence (valence) and semantic valence (intention). In this connection, verbs in determinate forms (VF) have the syntactic property that they bind together a certain number of forms of other words on one hand; on the other hand, a verb meaning implies a number of semantic additions, i.e. participants in different semantic roles. The issue of valence theory, outlined in these introductory sentences, is presented in the theoretical part in more detail, the application of selected valence and intentional aspects of Danes' concept with concrete supporting evidence is presented in the practical part.

The practical part is understood as a case report or a case study. Valence and semantic capabilities of verbs of sense perception are analysed in the context of selected song lyrics of group *Mňága a Žďorp*, which present the author's song creation in the form of intimate confessions of the frontman and text creator Petr Fiala to the recipients. This band is characterized by an everyday poetics which contrasts with the frequent metaphorical concept of described reality, which resonates with the style of literature, in which figurative designation is typical. In this connection, we can suppose that the valence of sense perception verbs occurring in song lyrics will show differences related to the corresponding verbs treated in the valence dictionary *Slovesa pro praxi* both in formal and semantic views, which provides a theoretical and practical base for research. Individual analysis of the practical part will try to capture mutual (non)correspondence in the valence and intentional arrangement of verbs in the dictionary and the songs in order to confirm or refute the hypothesis mentioned. The research includes a total of thirty verbs of sense involving sight and hearing. Expected differences between the organization of valence field of verbs appearing in songs and the use of the words that do not belong to the presented limits by semantic features in the context of verbal additions were confirmed only partially. Researched

elementary sentence structures with dominant verbs of sense perception were generally characterized by rather its distinctiveness. These structures generally correspond to a sentence pattern of Czech sentences (S nom – VF – S acc), which is also typical of verbs of sense perception. The metaphorical concept had no influence on the organization of the valence field, it was reflected in the choice of semantic roles of the participants.

Bibliografie

- ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. Praha: Karolinum, 2011.
- DANEŠ, František, Zdeněk HLAVSA a Jan KOŘENSKÝ. *Práce o sémantické struktuře věty: (přehled a kritický rozbor)*. Praha: ÚJČ ČSAV, 1973.
- DANEŠ, František, Zdeněk HLAVSA a kol. *Větné vzorce v češtině*. Praha: Academia, 1987.
- (MČ 3) DANEŠ, František, Zdeněk HLAVSA a Miroslav GREPL. *Mluvnice češtiny 3: Skladba*. Praha: Academia, 1987.
- DANEŠ, František. Slovník roku 2006. *Naše řeč* [online]. 2007, roč. 90, č. 4 [cit. 2015-03-08]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7957>.
- DANEŠ, František. *Kultura a struktura českého jazyka*. Praha: Karolinum, 2009.
- DOLEŽEL, Lubomír. Sborník o vědeckém studiu soudobých jazyků. *Naše řeč* [online]. 1959, roč. 42, 5 - 6 [cit. 2015-02-11]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4691>.
- FILIPEC, Josef a František DANEŠ. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha: Academia, 1978.
- GREPL, Miroslav a Petr KARLÍK. Větné vzorce. In: *Gramatické prostředky hierarchizace sémantické struktury věty* [online]. 1. vyd. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1983, s. 11–15 [cit. 2015-03-13].
- GREPL, Miroslav a Petr KARLÍK. *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998.
- HAVRÁNEK, Bohuslav a kol. *Slovník spisovného jazyka českého* [online]. (1960–1971) 2011 [cit. 2015-04-09]. Dostupné z: <http://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?db=ssjc>.
- HIRSCHOVÁ, Milada. Třetí svazek akademické Mluvnice češtiny. *Naše řeč* [online]. 1989, roč. 72, č. 4 [cit. 2015-03-12]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6864>.
- HUBÁČEK, Jaroslav, Eva JANDOVÁ, Diana SVOBODOVÁ a Jana SVOBODOVÁ. *Čeština pro učitele*. Opava: Vade mecum bohemiae, s. r. o., 2010.

HUJER, Oldřich a kol. *Příruční slovník jazyka českého* [online]. (1935–1957) 2007 [cit. 2015-04-09]. Dostupné z: <http://bara.ujc.cas.cz/psjc/>.

KARLÍK, Petr. Od Tesnière k...? *SPFFBU*, Brno: MU, 2000a, roč. 49, A 48, s. 31–39.

KARLÍK Petr. Hypotéza modifikované valenční teorie. *Slovo a slovesnost*, 2000b, roč. 61, s. 171–189.

(ESČ) KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002.

(MČ 2) KOMÁREK, Miroslav, Jan KOŘENSKÝ, Jan PETR a Jarmila VESELKOVÁ. *Mluvnice češtiny 2: Tvarosloví*. Praha: Academia, 1986.

KRÁLÍKOVÁ, Květoslava. Reflexivnost sloves z hlediska automatické analýzy češtiny. *Slovo a slovesnost* [online]. 1981, roč. 42, č. 4 [cit. 2015-04-09]. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=2777>.

LOPATKOVÁ, Markéta. Valence a její formální popis. Vybrané aspekty budování slovníku VALLEX. *Proceedings of Malý inforatický seminář*. Josefův Důl, Matfyzpress 2008a.

LOPATKOVÁ, Markéta, Zdeněk ŽABOKRTSKÝ a Václava KETTNEROVÁ. *VALLEX: Valenční slovník českých sloves*. Praha: Karolinum, 2008b.

LOTKO, Edvard. *Slovník lingvistických termínů pro filology*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003.

NEKVAPIL, Jiří. Na okraj druhého vydání Větných vzorců v češtině. *Naše řeč* [online]. 1989, roč. 72, č. 3 [cit. 2015-02-23]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6856>.

NOVOTNÝ, Jiří. Dualismus subjektu a predikátu a postavení predikace z hlediska valenční teorie. *Slovo a slovesnost* [online]. 1979, roč. 40, č. 4, s. 286-294 [cit. 2015-02-08]. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=2633>.

PANEVOVÁ, Jarmila: Ještě k teorii valence. *Slovo a slovesnost*, 1998, roč. 59, s. 1–13.

PANEVOVÁ, Jarmila. *Mluvnice současné češtiny 2*. Praha: Karolinum, 2014.

PETRÁČKOVÁ, Věra a Jiří KRAUS. *Akademický slovník cizích slov: II. díl. L-Ž*. Praha: Academia, 1995.

SGALL, Petr: Teorie valence a její formální zpracování. *Slovo a slovesnost*, 1998, roč. 59, s. 15–29.

SGALL, Petr: Valence jako jádro jazykového systému. *Slovo a slovesnost*, 2006, roč. 67, s. 163–178.

SVOZILOVÁ, Naďa, Hana PROUZOVÁ a Anna JIRSOVÁ. *Slovesa pro praxi: valenční slovník nejčastějších českých sloves*. Praha: Academia, 1997.

SVOZILOVÁ, Naďa, Hana PROUZOVÁ a Anna JIRSOVÁ. *Slovník slovesných, substantivních a adjektivních vazeb a spojení*. Praha: Academia, 2005.

ŠTELLAROVÁ, Eva. *Sémantika sloves v současných písňových textech*. Opava, 2012. Bakalářská práce. Slezská univerzita v Opavě. Vedoucí práce Doc. PhDr. Eva Höflerová, Ph.D.

ŠTĚPÁN, Josef. Gramatika souvětí. In: Akademická gramatika spisovné češtiny (František Štícha a kol.). *Jazykovědné aktuality* [online]. 2014, 3 a 4 [cit. 2015-03-15]. Dostupné z: <http://jazykovednesdruzeni.cz>.

ŠTÍCHA, František. K problematice slovesných reflexivních forem fakultativních. *Naše řeč* [online]. 1975, roč. 58, č. 3 [cit. 2015-04-10]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5839>.

ŠTÍCHA, František. Zvratná slovesa dativního typu. *Naše řeč* [online]. 1981, roč. 64, č. 4 [cit. 2015-04-10]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6268>.

ŠTÍCHA, František. *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Praha: Academia, 2013.

ZIMOVÁ, Ludmila. K vyjadřování podmětu v textu. *Naše řeč* [online]. 1991, roč. 74, č. 2 [cit. 2015-04-05]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6999>.

Seznam zkratek a značek

Tento seznam zahrnuje zkratky, sémantické rysy a značky užívané v praktické části práce.

1) zkratky

ADV	adverbium, adverbiální výraz
INF	infinitiv
IP	intenční pole
lok.	lokální, místní, lokální určení
praep S	substantivum v předložkovém pádě, s předložkou
rel SENT	vedlejší věta vztažná
S nom	substantivum v nominativu
S acc	substantivum v akuzativu
S loc	substantivum v lokálu
tempor.	temporální, časový, temporální určení
val (1, 2, 3)	valence, valenční pozice
VF	verbum finitum, určité sloveso
VP	valenční pole

2) seznam selektivních sémantických rysů (tendencí)

[anim]	živé bytosti (implikuje [hum] a [zoo])
[coll]	kolektivnost, kolektivum
[concr]	konkrétnost
[dir]	směrovost, směřování, směr
[hum]	lidské bytosti
[inanim]	neživé věci, jevy skutečnosti
[inform]	informace
[komplex]	komplexnost
[loc]	locus, lokálnost, místní určení
[mental]	mentální jevy, sféra

[metaf]	metaforické pojetí, metafora
[natur]	jev přírody, přírodnina, živel
[opus]	výtvor, výsledek lidské činnosti, tvorby
[qual]	kvalita, jakost, hodnota, vlastnost
[region]	oblast, území, prostor, teritorium
[sit]	situace: děj, činnost, akce, událost, stav
[temp]	tempus, temporální, časová určenost
[zoo]	zvíře, zvěř

kombinace rysů

[pars hum]   části lidského těla

[inanim antropomorf] neživé věci chovající se nebo pojaté antropomorfně

3) značky

+	přítomnost sémantického rysu
–	nepřítomnost sémantického rysu
U	unie, sjednocení sémantických rysů
v	variantnost
>	zahrnutí
<	implikace, vyplývání
→	přechod od něčeho k něčemu

Seznam příloh

Příloha č. 1: *Výhledově*, album: *Rock debut č. 8* (1990)¹⁵⁶

Příloha č. 2: *Klidná píseň*, album: *Ryzí zlato* (1995)

Příloha č. 3: *1. Miluju tě 2. Nenávidím tě 3. Nechápu tě 4. Chci tě*, album: *Radost až na kost* (1993)

Příloha č. 4: *A chce se žít*, album: *Na stanici polární* (2008)

Příloha č. 5: *Hezká holka*, album: *Bajkonur* (1997)

Příloha č. 6: *Nehledám nic*, album: *Web Site Story* (2003)

Příloha č. 7: *Hodinový hotel*, album: *Rock debut č. 8* (1990)

Příloha č. 8: *O malým durmánkovi*, album: *Nic složitýho* (2000)

Příloha č. 9: *Však jednou budu taky mladý*, album: *Radost až na kost* (1993)

Příloha č. 10: *Nedotýkej se mě*, album: *Ryzí zlato* (1995)

Příloha č. 11 : *Goin' blind*, album: *Nic složitýho* (2000)

Příloha č. 12: *Ne, ted' ne*, album: *Rock debut č. 8* (1990)

Příloha č. 13: *Kam se dožijem?*, album: *Na stanici polární* (2008)

Příloha č. 14: *Láska*, album: *Na stanici polární* (2008)

Příloha č. 15: *Panenky*, album: *Dutý, ale free* (2006)

Příloha č. 16: *17 B*, album: *Furt rovně* (1992)

Příloha č. 17: *Matahari*, album: *Nic složitýho* (2000)

Příloha č. 18 : *Výprodej*, album: *Web Site Story* (2003)

Příloha č. 19: *Miluju*, album: *Dutý, ale free* (2006)

Příloha č. 20: *Zloději života*, album: *Takže dobrý* (2010)

Příloha č. 21: *Popel žhne*, album: *Web Site Story* (2003)

---

¹⁵⁶ Všechny texty písní jsou v neupravené podobě převzaty z portálu *KaraokeTexty* [online]. 2015 [cit. 2015-04-19]. Dostupné z: www.karaoketexty.cz/texty-pisni/mnaga-zdorp.

Příloha č. 22: *Včela na nádraží*, album: *Dutý, ale free* (2006)

Příloha č. 23: *Prádelník*, album: *Dutý, ale free* (2006)

Příloha č. 24: *Asi jsem to přehnal*, album: *Made in Valmez* (1991)

Příloha č. 25: *Takže dobrý*, album: *Takže dobrý* (2010)

Příloha č. 26: *Myslel jsem si, že je to láska*, album: *Furt rovně* (1992)

Příloha č. 27: *Podivné odpoledne*, album: *Ryzí zlato* (1995)

Příloha č. 28: *A chce se žít*, album: *Na stanici polární* (2008)

Příloha č. 29: *Statečněji*, album: *Furt rovně* (1992)